

V. İ. LENİN

KARL MARKS

MARKSİZMİN BİR AÇIKLAMASI
VE KISA BİR BİYOGRAFİK ÖZETİ

ERİŞ YAYINLARI

İKİNCİ BASKI

KARL MARKS
MARKSİZMİN BİR AÇIKLAMASI VE KISA BİR BİYOGRAFİK ÖZETİ

V. İ. LENİN

Viladimir İliç Lenin, *Karl Marks*, Marksizmin Bir Açıklaması ve Kısa Bir Biyografik Özeti, Lenin tarafından *Granat Ansiklopedik-Sözlük* için Temmuz-Kasım 1914'de yazıldı.

1915 yılında *Granat Ansiklopedik-Sözlük*'de V. İ. Lenin imzasıyla yayınlandı. 1918 yılında *Priobi Yayınevi* tarafından, Lenin'in önsözüyle birlikte ayrı bir kitapçık olarak yayınlandı.

[“*Marx-Engels-Marksizm*”, Mayıs 1990, İkinci Baskı, s: 7-57, Sol Yayınları. Çeviri: Vahap Erdoğan.]

Eriş Yayınları tarafından düzenlenmiştir, 2003.

erisyay@kurtuluscephesi.com

<http://www.kurtuluscephesi.com>

<http://www.kurtuluscephesi.net>

<http://www.kurtuluscephesi.org>

İÇİNDEKİLER

9	Önsöz
11	[KARL MARKS]
15	MARKSİST ÖĞRETİ
15	Felsefi Materyalizm
18	Diyalektik
21	Materyalist Tarih Kavramı
23	Sınıf Savaşımı
25	MARKS'IN EKONOMİK ÖĞRETİSİ
25	Değer
27	Artı-Değer
37	SOSYALİZM
40	PROLETARYANIN SINIF SAVAŞIMININ TAKTİKLERİ
45	Bibliyografya
56	<i>Açıklayıcı Notlar</i>

KARL MARKS
MARKSİZMİN BİR AÇIKLAMASI VE KISA BİR BİYOGRAFİK ÖZETİ

V. İ. LENİN

ÖNSÖZ

KARL MARKS üzerine, şimdi ayrı bir basım olarak çıkan bu makale, (anımsayabildiğim kadarıyla) 1913 yılında, *Granat Encyclopaedia* için yazılmıştır. Marks üzerine, çoğu yabancı olan oldukça ayrıntılı bir yazım bibliyografyası makalenin sonuna eklenmiştir. Encyclopaedia'nın yayımcıları, kendi yönlerinden, sansür nedeniyle Marks üzerine makalenin sonunu, yani devrimci taktiklerle ilgili bölümünü çıkardılar. Ne yazık ki, bu son bölümü yeniden koymıyorum, çünkü müsveddeler, Krokav ya da İsviçre'deki kağıtlarım arasında kaldı. Yalnızca makalenin sonuç bölümünde, öteki şeyler arasında, Marks'ın 16 Nisan 1856 tarihinde, Engels'e yazmış olduğu mektuptan bir pasaj aldığımı anımsıyorum: Şöyle diyordu: "Almanya'da her şey, proletarya devriminin Köylü Savaşının ikinci bir edisyonuyla desteklenmesi olanağına bağlı olacaktır. İşte o zaman her şey mükemmel olacaktır." İşte bizim, şimdi boğazına kadar sosyalizme ihanete [sayfa 9] batmış bir burjuvanın kucağına düş-

müş menşeviklerin 1905'ten beri anlamakta güçlük çektikleri
budur.[sayfa 10]

Moskova, 14 Mayıs 1918
N. LENİN

[KARL MARKS]

MARKS, Karl, (yeni takvime göre) 5 Mayıs 1818'de Trier kentinde (Prusya Renanyası) doğmuştur. Babası, 1824 yılında protestanlığı kabul etmiş bir Yahudi avukattır. Ailesi zengin ve kültürlü idi, ama devrimci değildi. Trier'deki gimnazyumdan mezun olduktan sonra Marks, önce Bonn'da üniversiteye girdi, daha sonra Berlin Üniversitesine geçerek, hukuk öğrenimi gördü, tarih ve felsefeye daha çok ağırlık verdi. Üniversite öğrenimini, Epiküros felsefesi üstüne bir doktora tezi sunarak 1841 yılında tamamladı.

Bu dönemde Marks, kendi görüşleri yönünden hegelci bir idealist idi. Berlin'deyken Hegel felsefesinden tanrıtanıma ve devrimci sonuçlar çıkarma çabasında olan (aralarında Bruno Bauer'in de bulunduğu) "sol-hegelciler" çevresine katılmıştı.

Öğrenimini tamamladıktan sonra Marks, profesör olmak umuduyla Bonn'a geçti. Ne var ki, 1832 yılında Ludwig ^[sayfa 11] Feuerbach'ı kürsüsünden uzaklaştıran, 1836'da üniversiteye dönme-

sine izin vermeyen, ve 1841' de genç profesör Bruno Bauer'ın Bonn'da ders vermesini yasaklayan hükümetin gerici politikası, Marks'ın akademik kariyer yapma düşüncesini terketmesine yo-laçtı. Bu sıralarda, Almanya'da sol-hegelci görüşler hızla yayılıyor-du. Ludwig Feuerbach özellikle 1816'dan sonra, tannbilimi eleş-tirmeye, 1841'de kendi felsefesinde egemen duruma geçen ma-teryalizme dönmeye başladı. (*Hıristiyanlığın Özü*). 1843 yılı onun *Geleceğin Felsefesinin İlkeleri* adlı yapıtının yayınlandığı yıl oldu. Engels, daha sonraları Feuerbach'ın bu yapıtları için, bu kitapların "kurtarıcı etkisini bir kimsenin bizzat tatması gerek" diye yazıyor-du. "Biz (yani Marks dahil, sol-hegelciler) hepimiz, birden bire foyer-bahçı olduk." Bu sırada, sol-hegelciler ile ilişkisi bulunan Renan-ya'daki bir kısım radikal burjuvalar, Köln'de *Rheinische Zeitung* (ilk sayısı 1 Ocak 1842'de yayınlandı) adıyla bir muhalefet gazetesi kurdular. Marks ve Bruno Bauer, başyazarlar olarak çağrıldılar ve 1842 Ekiminde, Marks, başyazar oldu ve Bonn'dan Köln'e gitti. Marks'ın yönetimi altında, gazetenin devrimci-demokratik eğilimi giderek ağırlık kazandı ve gazete üzerinde hükümet ikili ve üçlü sansür koydu ve daha sonra da 1 Ocak 1843'te yayını durdurma kararı aldı. Marks, bu tarihten önce, yöneticilikten çekilmek zorunda kaldı, ama onun çekilmesi de gazeteyi kurtarmadı, Mart 1843'te gazete kapandı. Marks'ın *Rheinische Zeitung*'a yazdığı aşağıda belir-tilen (*Bibliyografya*'ya bakınız) başlıca makalelerden başka, Engels Moselle vadisindeki¹ bağcı köylülerin durumları üzerine yazılmış bir makaleyi kaydetmektedir. Marks'ın gazetecilik çalışmaları ona, ekonomi politikası yeterince bilmediğini gösterdi ve tutkuyla bu ko-nuyu incelemeye girdi.

1843'te, Marks, daha öğrenci iken nişanlanmış olduğu, ço-cukluk arkadaşı Jenny von Westphalen ile, Kreuznach'ta evlendi. Karısı, Prusya soyluluğunun gerici bir ailesinden gelmekteydi; kar-sının ağabeyi, en gerici bir dönemin -1850-58- [sayfa 12] Prusya işleri bakanlığını yapmıştı. 1843 sonbaharında, Marks, Arnold Ruge ile birlikte (Arnold Ruge, 1802-1880 - sol-hegelci; 1825-30'da hapis; 1848'den sonra siyasal sürgün; 1866-70'ten sonra da bismarckçı), yurt dışında radikal bir dergi çıkarmak üzere, Paris'e gitti. Bu dergi-nin, yani *Deutsch-Französische Jahrbücher*'in yalnızca bir sayısı

¹ Marks'ın "Moselle Muhabirinin Doğrulanması" adlı yazısı sözkonusudur. -Ed.

yayınlandı; Almanya'da gizlice dağıtılma güçlüğü ve Ruge ile anlaşmazlık yüzünden yayın kesildi. Marks'ın bu dergideki yazıları onun daha o zamandan "var olan her şeyin amansız eleştirisini" ve özellikle "silahla eleştiriyi"² savunan ve *yığınlar ve proletaryaya* çağında bulunan bir devrimci olduğunu göstermektedir.

Eylül 1844'te, Friedrich Engels, birkaç günlüğüne Paris'e geldi ve bu tarihten sonra Marks'ın en yakın arkadaşı oldu. Her ikisi de, o dönemin Paris'teki devrimci grupların kaynaşma içindeki yaşantısında en etkin yerlerini aldılar, (o zamanlar Proudhon'un öğretisi özel bir önem taşıyordu. Marks, 1847de yayınladığı *Felsefenin Sefaleti* adlı yapıtı ile bu öğretiyi paramparça etti); küçük-burjuva sosyalizminin değişik öğretilerine karşı zorlu bir savaşım vererek, devrimci *proleter sosyalizmi* ya da komünizmin (marksizmin) teorisini ve taktiklerini geliştirdiler. Marks'ın bu 1844-48 dönemine ilişkin çalışmaları için *Bibliyografya*'ya bakınız. Prusya hükümetinin ısrarlı isteği üzerine Marks, tehlikeli bir devrimci olarak, 1845 tarihinde, Paris'ten sürüldü. Brüksel'e gitti. 1847 ilkyazında Marks ve Engels, Komünist Birlik^[2] adlı gizli propaganda derneğine katıldılar; Birliğin İkinci Kongresinde (Londra, Kasım 1847) önemli rol oynadılar ve kongrenin isteği üzerine, 1848 Şubatında yayınlanan ünlü *Komünist Manifesto*'yu kaleme aldılar. Bu yapıt, duru ve parlak bir deha ile yeni bir dünya anlayışını, toplumsal yaşamı da kucaklayan tutarlı bir materyalizmi; en geniş ve en derin gelişim öğretisi olarak diyalektiği; sınıf savaşımının kuramını ve proletaryanın –yeni, komünist toplumun yaratıcısının– dünya tarihindeki devrimci rolünü açıklar.

[sayfa 13]

1848 Şubat Devriminin^[3] patlak vermesi üzerine Marks Belçika' dan sürüldü. Paris'e döndü, Mart Devriminden^[4] sonra buradan da ayrılarak, Almanya'ya, Köln'e geçti ve burada 1 Haziran 1848'den 19 Mayıs 1849'a kadar yayınlanan *Neue Rheinische Zeitung*'un başyazarlığını yaptı. Yeni teori, 1848-49 devrimci olayları sırasında ve daha sonra da dünyanın bütün ülkelerindeki tüm proleter ve demokratik hareketler tarafından parlak bir biçimde doğrulandı. Karşı-devrimcilerin başarısı, Marks hakkında önce adli kovuşturma açılmasına (9 Şubat 1849'da beraat etti) ve sonra da

² Karl Marks, "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş", *Din Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 37 vd.. -Ed

Almanya'dan sürülmesine (16 Mayıs 1849) yolaçtı. Marks, ilkönce Paris'e gitti, 13 Haziran 1849^[5] gösterisinden sonra yeniden sürüldü ve bunun üzerine, ömrünün sonuna kadar yaşadığı Londra'ya gitti.

Marks ile Engels arasındaki mektuplaşmalardan da (bunlar 1913'te yayımlandı) açıkça anlaşılacağı gibi siyasi bir sürgün olarak son derece sıkıntılı bir yaşam içindeydi. Yoksulluk, Marks ve ailesinin sırtına çökmüştü; Engels'in kesintisiz ve özverili mali yardımı olmasa idi, Marks, sadece *Kapital*'i tamamlayamamakla kalmayacak, aynı zamanda yoksulluk altında ezilip gitmesi kaçınılmaz olacaktı. Üstelik, küçük-burjuva sosyalizmin ve genel olarak proleter olmayan sosyalizmin yaygınlık kazanmış olan öğretisi ve eğilimleri, Marks'ı, sürekli ve amansız bir savaşıma zorluyor ve kimi zaman da onu en kudurgan ve en müthiş kişisel saldırılara karşı koymak zorunda bırakıyordu (*Herr Vogt*).^[6] Siyasi sürgün çevrelerinden uzak duran Marks, esas olarak ekonomi politişin incelenmesine kendini vererek, bir kaç tarihsel çalışmasında (*Bibliyografya*'ya bakınız) materyalist teorisini geliştirdi. Marks, bu bilimi (ilerdeki "Marksist Öğretisi" ye bakınız), *Ekonomi Politişin Eleştirisine Katkı* (1859) ve *Kapital* (Birinci Cilt, 1867)'de devrimciyleştirdi.

Ellilerin sonları ve altmışlarda, demokratik hareketlerin yeniden canlanış kazanması, Marks'ı pratik eyleme itti. 1864 (Eylül 28)'te, Uluslararası İşçi Birliğı –ünlü Birinci Enternasyonal– Londra'da kuruldu. Marks, bu örgütün kalbi ve ruhu idi, örgütün ilk Çağrısı'nın,^[7] bir dizi kararın, bildiri ve tebliğın yazarı idi. Çeşitli ülkelerin işçi hareketlerinin birleştirilmesinde, ^[sayfa 14] proleter olmayan, marksizm-öncesi sosyalizmin farklı biçimlerinin (Mazzini, Proudhon, Bakunin, İngiltere'deki liberal-sendikacılık, Almanya'daki lasalcıların sağa kaymaları) ortak harekete yöneltilmesi çabalarında ve bütün bu mezhep ve akımların teorileriyle savaşta, Marks, değişik ülkelerin işçi sınıflarının proleter savaşımı için ortak bir taktik oluşturdu. Paris Komününün düşüşünden (1871) –Marks, bunun son derece derin, sade, parlak, *etkin* ve devrimci bir değerlendirmesini (*Fransa'da İç Savaş*, 1971) yapmıştır– ve bakunincilerin Enternasyonalin bölünmesine yol açmalarından sonra, örgütün Avrupa'da varlığını sürdürmesi olanağı kalmamıştı. Enternasyonalin Lahey Kongresinden (1872) sonra, Marks, Enternasyonalin Genel Konseyinin New-York'a taşınmasını sağladı. Birinci Enternasyonal, tarihsel görevini yerine getirmişti ve yerini bütün dünya ülkelerindeki işçi hareket-

lerin büyük boyutlarda geliştiği bir döneme bırakıyordu. Bu dönemde ayrı ayrı ulusal devletlerde işçi sınıfının sosyalist yığın partileri kuruluyor ve hareketin kapsamı genişliyordu.

Enternasyonal içindeki yoğun çabası ve bundan da daha yoğun olan teorik çalışmaları, Marks'ın sağlığını bozmuştu. Ekonomi politigi yeniden biçimlendirme ve *Kapital*'in tamamlanması işini sürdürdü, bunun için bir yığın yeni malzeme topladı ve birkaç dil üzerinde (örneğin Rusça) çalıştı. Ne var ki, sağlığının bozulması *Kapital*'i tamamlamasını önledi

2 Aralık 1881'de karısı öldü ve 14 Mart 1883'te Marks, koltuğunda otururken sessiz sedasız göçtü. Eşi ile birlikte, Londra'da Highgate mezarlığında yatmaktadır. Marks'ın çocuklarından birkaçı, aile Londra'da sefalet içinde yaşadığı sırada, çocukken öldüler. Üç kızı, İngiliz ve Fransız sosyalistleri ile evlendiler: Eleanor Aveling, Laura Lafargue ve Jeny Longuet. Sonuncusunun oğlu, Fransız Sosyalist Partisinin üyesidir.

MARKSİST ÖĞRETİ

Marksizm, Marks'ın görüş ve öğretilerinin sistemidir. Marks, insanlığın en ileri üç ülkesince temsil edilen, 19. Yüzyılın [sayfa 15] üç temel ideolojik akımını sürdüren ve tamamlayan bir deha idi: klâsik Alman felsefesi, klâsik İngiliz ekonomi politigi ve genel olarak Fransız devrimci öğretileriyle birleşmiş olan Fransız sosyalizmi. Dünyanın bütün uygar ülkelerinin işçi sınıfı hareketinin teorisi ve programı olarak modern materyalizmi ve modern bilimsel sosyalizmi oluşturan ve karşıtları tarafından da teslim edilen görüşlerinin dikkat çekici tutarlılığı ve bütünlüğü, marksizmin esas içeriğinin, yani Marks'ın ekonomik öğretisinin bir açıklamasını yapmadan önce, genel olarak onun dünya görüşünün kısa bir özetini vermeye bizi zorlamaktadır.

Felsefi Materyalizm

Görüşlerinin biçimlendiği, 1844-45 yıllarından başlayarak, Marks, bir materyalistti ve özellikle, daha sonraları materyalizminin

tek zayıf noktasının yeterince tutarlı ve kapsamlı olmadığını gördüğü, Ludwig Feurbach'ın bir izleyicisi oldu. Marks'a göre, Feuerbach'ın, tarihi ve "çığır açan" özelliği, Hegel'in idealizminden kesenkes kopması ve "18. yüzyılda, özellikle Fransız materyelizmi yalnızca varolan siyasal kurumlara ve ... din ve tanrıbilime karşı değil ... aynı zamanda metafiziğin her türüne de karşı" ("aklı başında felsefe"den ayrı olarak "kendinden geçmiş spekülasyonlar" anlamında) bir materyalizmi benimsemiş olmasında yatar. (*Literarischer Nachlass*'taki *Kutsal Aile*.)

"Hegel için" diye yazıyordu Marks, "insan beyninin yaşam-süreci, yani düşünme süreci -Hegel bunu "Fikir" (*Idea*) adı altında bağımsız bir özneye dönüştürür- gerçek dünyanın yaratıcısı ve mimarı olup, gerçek dünya, yalnızca "Fikir" in dışsal ve görüngüsel biçimidir. Benim için ise, tersine, fikir, maddi dünyanın insan aklında yansımalarından ve düşünce biçimlerine dönüşmesinden başka bir şey değildir." (*Kapital*, Birinci Cilt "[Almanca] İkinci Baskıya Sonsöz".)³

Marks'ın bu materyalist felsefesiyle tümüyle uyuşan ve onu yorumlayan Friedrich Engels,(müsveddeleri Marks tarafından) *Anti-Dühring*'de [sayfa 16] şöyle yazıyor:

"Dünyanın birliği varlığına dayanmaz. ... Dünyanın gerçek birliği maddiliğine dayanır, ve bu,... felsefenin ve doğabilimin uzun ve zahmetli bir açındırmasıyla tanıtılır."⁴

"*Hareket, maddenin varoluş biçimidir*. Hiç bir zaman, hiç bir yerde hareketsiz madde ne olmuştur, ne de olabilir."⁵

"Ama eğer ... düşünce ile bilincin ne oldukları ve nereden geldikleri sorulursa, bunların, insan beyninin ürünü oldukları ve insanın da doğanın çevresi içinde ve çevresi ile birlikte gelişen bir ürününden başka bir şey olmadığı görülür; bundan da doğal olarak, son tahlilde, doğa ürünleri olan insan beyni ürünlerinin, doğanın bütünü ile çelişki durumunda değil, uygunluk durumunda bulun-

³ Karl Marks, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 25-26. -Ed.

⁴ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1974, s. 98. -Ed.

⁵ *Anti-Dühring*, s. 119. -Ed

dukları sonucu çıkar.”⁶

“Hegel idealisti, yani kafasındaki fikirleri, gerçek şeylerin ve süreçlerin az çok soyut yansılar [*Abbilder*, yansılar; Engels bazan “izlenimler” de demektedir] olarak görececek yerde, tam tersine, nesnelere ile, nesnelere gelişmesini, dünya varılmadan önce bilinmeyen bir yerde varolan “Fikir”in basit kopyaları olarak görüyordu”⁷

Ludwig Feuerbach’ta Engels –ki bu kitabında Feuerbach’ın felsefesi üzerine kendisinin ve Marks’ın görüşlerini açıklamaktadır ve 1844-45’te Hegel, Feuerbach ve tarihin materyalist anlayışı üzerine Marks’la birlikte yazılmış olan eski müsveddeler Engels tarafından yeniden okunduktan sonra basılmaya gönderilmiştir– şöyle yazar:

“Her felsefenin, özellikle modern felsefenin büyük temel sorunu, düşünce ile varlığın bağıntısı ... düşüncenin varlığa, tinin doğaya ilişkisi, ... tinin mi, yoksa doğanın mı, hangisinin en ilk öge oldukları sorudur. ... Bu soruyu yanıtlayışlarına göre filozoflar iki büyük kampa ayrılıyordular. Tinin doğaya oranla önce gelme özelliğini ileri sürenler, idealizm kampını oluşturuyorlardı. Ötekiler, doğayı ilk öge sayanlar ise materyalizmin değişik okullarında yer alıyorlardı.”⁸

(Felsefi) idealizm ve materyalizm [sayfa 17] kavramlarının öteki kullanım biçimleri, ancak karşılıklıya yolaçar. Marks, yalnızca şu ya da bu yolla hep din ile bağıntılı olan idealizmi değil, aynı zamanda da –özellikle günümüzde yaygın olan– Hume ve Kant’ın görüşlerini, bilinemezliği, eleştiriciliği ve olguculuğunun değişik biçimlerini de kararlı bir biçimde reddetti; bu felsefeyi, idealizme verilmiş “gerici” bir ödün ve en iyimser anlamda “materyalizmi açıktan açığa geri çevirirken, gizlice, utangaç bir biçimde kabul etme”⁹ olarak niteliyordu. Bu sorun ile ilgili olarak, yukarıda belirtilmiş bulunan Engels ve Marks’ın yapıtlarından başka, Marks’ın Engels’e 12 Aralık 1868’de yazdığı mektuba bakınız. Bu mektupta

⁶ *Anti-Dühring*, s. 82. -Ed

⁷ *Anti-Dühring*, s. 71. -Ed

⁸ Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 22, 23, 24. -Ed.

⁹ *Ludwig Feuerbach*, s. 25. -Ed

Marks, doğacı Thomas Huxley'in alışlagelenden “daha materyalist” olan görüşüne ve onun “gerçekten gözlemediğimiz ve düşündüğümüz sürece, materyalizmden uzaklaşmamız olanak dışıdır” sözlerine değinerek, Huxley’i bilinemezçiliğe ve hümcülüğe “açık kapı” bıraktığı için, kınamaktadır. Marks’ın özgürlük ve zorunluluk arasındaki ilişki üzerindeki görüşünü belirtmek de özel bir önem taşır. “Özgürlük, zorunluluğun kavranmasıdır. ‘Zorunluluk, ancak kavranılmadığı ölçüde kördür.’” (Engels, *Anti-Dühring*¹⁰.) Bu, doğadaki nesnel yasalann kuralını ve zorunluluğun özgürlüğe diyalektik dönüşmesini tanımak anlamına gelir (tıpkı bilinmeyen, ama bilinebilenin “kendinden şey”in “bizim için şey”e, “şeylerin özü”nün “görüngü”ye dönüşmesi yolunda olduğu gibi). Marks ve Engels’e göre, Feuerbach’ınki dahil, “eski” materyalizmin (hele Büchner, Vogt ve Molescott’un “kaba” materyalizmi) şu eksiklikleri vardı:

1) bu materyalizmin “mekanik yanı ağır basmakta” idi, kimya ve biyolojide sağlanan en son gelişmeleri hesaba katmıyordu (bugün, maddenin elektrik teorisini de katmak zorunluluğu vardır);

2) eski materyalizm ne tarihsel idi, ne de diyalektik (anti-diyalektik anlamda metafizikti), ve evrim anlayışına sistematik ve genelleşmiş bir biçimde bağlı değildi;

3) eski materyalizm, “insan özü”nü, (somut olarak ve tarihsel olarak saptanmış), “bütün toplumsal ilişkilerin karşımı” olarak değil de, soyut olarak [sayfa 18] görüyor ve bu yüzden dünyayı yalnızca “yorumluyor”du, oysa bu bir “değiştirme” sorunuymdu, yani “devrimci pratik eylem”in önemini kavramamıştı.

Diyalektik

Marks ve Engels, evrimin en kapsamlı, en zengin ve en derin öğretisini, klâsik Alman felsefesinin sınırsız bir kazanımı olan Hegel diyalektiğinde buluyorlardı. Gelişim ilkesinin, evrim ilkesinin herhangi bir başka formülasyonunun tek yanlı ve içerik bakımından yetersiz olduğunu, ve ancak doğada ve toplumdaki evrimin (çoğu kez sıçramalar, altüst oluşlar ve devrimler yoluyla gelişir)

¹⁰ *Anti-Dühring*, s. 192. -Ed.

fiilen izlediği yolu saptırdığını ve sakatladığını düşünüyorlardı.

“Bilinçli diyalektiği, (hegelcilik de dahil idealizmin yıkımından) kurtarma gereğini kavrayan ve onu doğanın materyalist anlayışına uygulayan, hemen hemen yalnızca Marks ve ben olduk.”¹¹

“Doğa, diyalektiğin deneme tezgâhıdır, ve modern doğabilimi onuruna, onun bu deneme tezgâhı için her gün artan zengin [bunlar, radyumun, elektronun, elementlerin birbirine dönüşümünün vb. keşfinden önce yazılmıştır] bir olgular hasadı sağlayarak, böylece doğada her şeyin, son tahlilde, metafizik olarak değil diyalektik olarak olup bittiğini... kanıtladığını söylemeliyiz.”¹²

“Büyük temel düşünce,” diye yazıyor Engels, “dünyanın bir tamamlanmış şeyler karmaşası olarak değil de, görünüşte durulmuş şeylerin, tıpkı beynimizde zihinsel yansılan olan kavramlar gibi, kesintisiz bir oluş ve yokoluş değişmesinden geçtikleri, son olarak bütün görünüşteki raslantılara ve geçici geriye dönüşlere karşın, ilerleyici bir gelişmenin eninde sonunda belirmeye başladığı bir süreçler karmaşası olarak dikkate alınması gerektiği düşüncesi,... özellikle Hegel’den beri günlük bilince öyle derinlemesine işlemiştir ki, bu genel biçimiyle artık hemen hemen hiç bir itirazla karşılaşmaz. Ama onu sözde kabul [sayfa 19] etmek ile pratikte, ayrıntılı olarak, araştırmaya tabi tutulan her alanda uygulamak ayrı ayrı şeylerdir.”¹³

“Diyalektik felsefede, hiç bir şey, kesin, mutlak ve kutsal değildir. Diyalektik felsefe, her şeydeki ve her şeyin içindeki geçici niteliği açıklar; kesintisiz varoluş ve yokoluş süreci ve daha aşağıdan daha yukarıya doğru sonsuz akış süreci dışında hiç bir şey onun karşısında duramaz. Ve diyalektik felsefenin kendisi de düşünen beyindeki bu sürecin salt yansımından başka bir şey değildir.”¹⁴

Böylece, Marks’a göre, diyalektik, “dış dünya için olduğu

¹¹ *Anti-Dühring*, s. 52. -Ed

¹² *Anti-Dühring*, s. 69. -Ed

¹³ *Ludwig Feuerbach*, s. 48. -Ed.

¹⁴ *Ludwig Feuerbach*, s. 69. -Ed

kadar insan düşüncesi için de hareketin genel yasalarının ... bilimi”dir.¹⁵

Hegel felsefesinin bu devrimci yanı, Marks tarafından benimsenip geliştirilmiştir. Diyalektik materyalizm “öbür bilimler üstünde yer alan bir felsefeye gereksinim duymaz”.¹⁶ Eski felsefeden sürüp gelen “düşüncenin bilimi ve onun yasaları – formel mantık ve diyalektik”tir.¹⁷ Marks tarafından anlaşıldığı biçimiyle ve aynı zamanda da Hegel’e de uygun olarak diyalektik, şimdi bilgi teorisi ya da bilgilibilim diye adlandırılan ve gene, bilginin kökenini ve gelişimini bilgi-olmayandan bilgiye geçişi inceleyip genelleştirerek, konusuna tarihsel olarak da bakar.

Çağımızda, gelişme, evrim düşüncesi, hemen hemen tümüyle toplumsal bilince girmiştir, ama Hegel felsefesinden başka yollarla. Bununla birlikte, Marks ve Engels’in Hegel felsefesine dayanarak formüle etmiş oldukları bu düşünce, bugünkü evrim düşüncesinden içeriği yönünden çok daha kapsamlı ve çok daha zengindir. Zaten geçmiş olan aşamaları âdeta yineleyen, ama onları farklı bir yoldan daha yüksek bir temel üzerinde yineleyen (“yadsımanın yadsınması”) bir gelişme, düz bir çizgi boyunca değil de deyim yerindeyse sarmal bir yolda olan bir gelişme; sıçramalarla, altüst oluşlarla, devrimlerle olan bir gelişme: “sürekliliğin kesilmesi”; niceliğin niteliğe [sayfa 20] dönüşmesi; belirli bir cisim üzerinde, ya da belirli bir olay içinde, ya da belirli bir toplum içinde etkileyen çeşitli eğilim ve kuvvetlerin çelişkili ve çatışmasının doğurduğu, gelişmeye doğru iç itilimler; herhangi bir görünüşünün *bütün* yönleri (tarih sürekli olarak yeni yönler çıkarır ortaya) arasında karşılıklı bağımlılık ve en yakın ve çözülmez bağ, belirli yasalar izleyen, hareketin düzgün ve evrensel sürecini sağlayan bir bağ – bunlar, gelişme öğretisi olarak, geleneksel olandan daha zengin olan diyalektiğin bazı özellikleridir. (Marks’ın Engels’e 8 Ocak 1868 tarihinde yazdığı ve materyalist diyalektikle karıştırılması çok saçma olan, Stein’in “aptalca üçlemi” ile alay eden mektubuna bakınız.)

¹⁵ Ludwig Feuerbach, s. 47. -Ed

¹⁶ Anti-Dühring, s. 72. -Ed.

¹⁷ Anti-Dühring, s. 72. -Ed.

Materyalist Tarih Kavramı

Eski materyalizmin tutarsızlığı, eksikliği ve tek-yanlılığının anlaşılması “toplum bilimini ... materyalist temel ile uyum haline getirmek ve bu temele dayanarak onları yeniden kurmak”¹⁸ gerekliliğine Marks’ı inandırdı. Materyalizm, genel olarak, bilinci, varlığın bir sonucu, tersi değil, olarak açıkladığına göre, öyleyse, insanlığın toplumsal yaşamına uygulandığında materyalizm, *toplumsal* bilinci de *toplumsal* varlığın sonucu olarak açıklaması gerekir. “Teknoloji” diye yazar Marks (*Kapital*, Birinci Cilt¹⁹) “insanın doğayı ele alış biçimini, yaşamını sürdürmek için başvurduğu üretim sürecini açıklayarak, toplumsal ilişkilerinin oluşum biçimini ve bu ilişkilerden doğan kavramları ve düşünce biçimlerini ortaya koyar.” *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*’nın “Önsöz”ünde, Marks, insan toplumuna ve tarihine uygulanan materyalizmin temel ilkelerinin tam bir formülasyonunu aşağıdaki sözlerle vermektedir:

“Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri onların maddi üretici güçlerinin belirli bir [sayfa 21] gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç biçimlerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entellektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklardır. Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az

¹⁸ Ludwig Feuerbach, s. 31. -Ed.

¹⁹ Kapital, Birinci Cilt, s. 402n. -Ed

bir hızla altüst eder. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile –ki, bu, bilimsel bakımdan kesin olarak saptanabilir– hukuksal, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefi biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik biçimleri ayırdetmek gerekir. Nasıl ki, bir kimse hakkında, kendisi için taşıdığı fikre dayanılarak bir hüküm verilmezse, böyle bir altüst oluş dönemi hakkında da, bu dönemin kendi kendini değerlendirmesi gözönünde tutularak, bir hükme varılamaz; tam tersine, bu değerlendirmeleri maddi yaşamın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir. ... Geniş çizgileriyle, asya üretim tarzı, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumsal ekonomik biçimlenmenin ileriye doğru gelişen çağları olarak *nitelendirilebilirler*.²⁰ (Marks'ın, Engels'e yazdığı 7 Temmuz 1866 tarihini taşıyan bir mektubundaki şu kısa formülayasyona bakınız: “Emeğin (işin, çalışmanın) örgütlenmesinin, üretim araçlarıyla belirlendiğine ilişkin kuramınız.”)

Tarihin materyalist anlayışının keşfi, ya da daha doğrusu, materyalizmin uyumlu bir biçimde, toplumsal görüngüler [sayfa 22] alanına kadar genişletilmesi ve bu alanda sürdürülmesi, daha önceki tarih teorilerinde bulunan iki ana kusuru giderdi. Birinci olarak, bu teoriler, olsa olsa, insanoğlunun tarihsel eylemleri içinde yalnızca ideolojik nedenleri, bu nedenlerin kökenlerini araştırmadan ya da toplumsal ilişkiler sisteminin gelişimine hükmeden nesnel yasanın soruşturmadan ya da bu ilişkilerin maddi üretimin ulaştığı gelişim düzeyi içindeki köklerini görmeden inceler; ikincisi, tarihsel materyalizm, ilk kez yığınların toplumsal yaşam koşullarını ve bu koşullardaki değişimleri, bilimsel doğrulukla inceleme olanağını sağlarken, daha önceki teoriler, halk *yığınlarının* eylemlerini kucaklamamıştı. Marksizm-öncesi “toplumbilim” ve tarih yazarlığı olsa olsa gelişigüzel toparlanmış bir kaba gerçekler yığını ve tarih sürecinin tek tek yönlerinin bir açıklamasını getirmişti. Karşı eği-

²⁰ Karl Marks, *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı*, “Önsöz”, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 25-26. -Ed.

limlerin tümünü inceleyerek, onları toplumun çeşitli *sınıflarının* açıklıkla ifade edilebilen üretim ve yaşam koşullarına indirgeyerek, özel bir “egemen” fikrin ya da onun yorumlanmasının seçimindeki öznellik ve keyfiliği ayıklayarak ve ayırım yapılmaksızın, bütün fikirlerin ve bütün çeşitli eğilimlerin maddi üretim güçleri koşullundan *çıktığını* açıklayarak, marksizm, toplumsal ekonomik sistemlerin, doğuş, gelişim ve düşüş sürecinin ayrıntılı ve kapsamlı inceleme yolunu göstermiştir. Halk kendi tarihini yapar, ama halkın, halk yığınlarının güdülerini belirleyen, yani çatışan fikir ve uğraşların çarpışmasına yol açan nedir? İnsan toplumlarının yığınları içindeki bu çarpışmaların vardığı sonuç nedir? İnsanın bütün tarihsel faaliyetlerinin temelini oluşturan maddi yaşamın üretiminin nesnel koşulları nelerdir? Bu koşulların gelişme yasası nedir? Marks, bunların hepsine dikkatleri çekti ve bütün geniş çeşitliliği ve çelişkililiğine karşın, belirli yasalarla yönetilen tek bir süreç olarak, tarihin bilimsel incelemesinin yolunu gösterdi.

Sınıf Savaşımı

Belli bir toplumda, toplumun bazı üyelerinin uğraşının, ötekilerin uğraşı ile çatıştığı, toplumsal yaşantının çelişkilerle ^[sayfa 23] dolu olduğu ve tarihin, uluslar ve toplumların kendi içerisinde olduğu kadar, uluslarla toplumların arasında da bir savaşımı ve, gene bu yanında, birbiri ardından gelen devrim ve gericilik, barış ve savaş, durgunluk ve hızlı ilerleme ya da düşüş dönemlerini ortaya koyduğu herkesçe bilinmektedir. Marksizm, görünüşteki bu labirent ve kaosu yöneten yasalarn bulunması için bir kılavuz, yani sınıf savaşımının teorisini sağlamıştır. Belli bir toplumun ya da toplumlar grubunun bütün üyelerinin uğraşları toplamının incelenmesiyledir ki, bu uğraşların sonucunun bilimsel bir açıklamasına ulaşılabilir. Şu halde çatışma halindeki uğraşlar, her toplumun bölünmüş olduğu *sınıfların* yaşam biçimi ve konumlarındaki farklılıklarından gelmektedir.

“Bugüne dek varolan bütün toplumların tarihi”, diye yazıyordu Marks, *Komünist Manifesto*’da (Engels, daha sonra ilkel topluluğun tarihi dışında, diye eklemiştir) “sınıf savaşımın tarihidir.” “Özgür insan ve köle, patrisiyen ve pleb, efendi ve serf, lonca ustası ve kalfa, tek sözcük-

le, ezen ve ezilen, biri ötekine sürekli bir karşı-oluş içindeydi, kimi zaman gizli, kimi zaman açık bir kavga, her defasında, ya bir devrimle toplumun geniş ölçüde yeniden kurulmasıyla ya da katılan sınıfların ortak yok-oluşu ile sonuçlanan bitmez tükenmez bir kavga sürdürüyorlardı. ... Feodal toplumun yıkıntılarında yeşeren, modern burjuva toplum da, sınıf düşmanlıklarını giderememiştir. Eskilerin yerine, yeni sınıflar, yeni baskı koşulları, yeni savaşım biçimleri koyabilmiştir ancak. Çağımız, burjuvazinin çağı, gene de, şu farklı özelliğe sahiptir: sınıf düşmanlıklarını yalınlaştırmıştır. Toplum, bir bütün olarak giderek daha fazla, iki büyük düşman kampa, birbirleriyle doğrudan yüzyüze gelen iki büyük sınıfa bölünmektedir. Burjuvazi ve proletarya.”

Büyük Fransız Devriminden beri, Avrupa tarihi, bir dizi ülkede, olayların altında yatan gerçek şeyin ne olduğunu etkili bir biçimde açığa çıkarmıştır. – Sınıf savaşmaları. Fransa’da Restorasyon^[8] dönemi, daha o zamandan olup bitenleri toparlarken sınıf savaşımının bütün Fransız tarihinin anahtarı olduğunu kabul etmek zorunda kalan bir kısım tarihçiler (Thierry, Guizot, Mignet, Thiers) yaratmıştır. Modern dönem –burjuvazinin eksiksiz zafer [sayfa 24] dönemi, temsili kurumlar, (genel olmasa bile) yaygın oy hakkı, yığınlar içinde geniş ölçüde dolaşan ucuz günlük basın vb. dönemi, işçilerin, giderek gelişen ve güçlü sendikaları ve işveren sendikaları vb. dönemi– sınıf savaşımının olayların itici gücü olduğunu (kimi zaman pek tek-yanlı, “barışçıl”, ve “anayasacı” biçimde olmasına karşın), daha bir çarpıcılıkla göstermektedir. Marks’ın *Komünist Manifesto*’sundan alınan aşağıdaki bölüm, Marks’ın, modern toplumdaki her sınıfın konumunun nesnel bir tahlili açısından, her sınıfın gelişim koşullarının bir tahlili ile ilgili olarak, toplumsal bilimden ne istediğini, bize gösterecektir:

“Bugün burjuvazi ile karşı karşıya bulunan bütün sınıflar içinde, bir tek proletarya gerçekten devrimci bir sınıftır. Öteki sınıflar, modern sanayi karşısında çürümekte ve sonunda yok olmaktadır; proletarya onun özel ve temel ürünüdür. Aşağı orta sınıf, küçük imalâtçı, dükkâncı, zanaatçı, köylü, bunların tümü, orta sınıfın parçaları olarak varlıklarını yokolmaktan kurtarmak için burjuva-

ziye karşı dövüşmektedir. Bu nedenle, bunlar devrimci değil tutucudur. Üstelik tarihin tekerleğini geriye döndürmeye çabaladıkları için, gericidirler de. Eskaza devrimci olsalar da bu onların yaklaşmakta olan proleterleşmelerinden ötürüdür; böylece, bunlar mevcut çıkarlarını değil, gelecekteki çıkarlarını savunurlar; bunlar proletaryanın görüş açısını benimsemek için kendi görüşlerini terkederler.”

Birçok tarihsel yapıtlarında (*Bibliyografya*'ya bakınız), Marks, materyalist tarih yazarlığının, niçin ve nasıl “her sınıf savaşımının politik bir savaşım olduğu”nu²¹ açık bir biçimde göstererek, aynı ayrı *her* sınıfın, ve kimi zaman da, bir sınıf içerisindeki çeşitli grup ve tabakaların konumlarının tahlilinin parlak ve derin örneklerini vermiştir. Yukarıya aktarılan bölüm, tarihsel gelişim bileşkesini belirlemek amacıyla Marks'ın nasıl karmaşık bir toplumsal ilişkiler ağını ve bir sınıfın bir başka sınıfa, geçmişten geleceğe *geçiş* aşamalarını tahlil etmiş olduğunun örneğidir. [sayfa 25]

Marks'ın ekonomik öğretisi, teorisinin en derin, en kapsamlı ve en ayrıntılı doğrulaması ve uygulamasıdır.

MARKS'IN EKONOMİK ÖĞRETİSİ

“Bu yapıtın nihai amacı, diyor Marks Kapital'in önsözünde, modern toplumun”, yani kapitalist, bujuva toplumun, “ekonomik işleyiş yarasını açıklamaktır”. Tarihsel olarak belirlenmiş, belli bir toplumdaki üretim ilişkilerinin, bunların başlangıcı, gelişimi ve çöküşünün bir incelenmesi – Marks'ın ekonomik öğretisinin içeriği işte budur. Kapitalist toplumda meta üretimi egemendir, ve o yüzden de Marks, metanın bir tahlili ile başlar.

Değer

Meta ilkönce, insanın gereksinimini karşılayan bir nesnedir; ikincisi, bir başka şeyle değişilebilen bir nesnedir. Bir nesnenin

²¹ Marks and Engels, *Selected Works*, Moscow 1962, vol. I, s. 33-36, 43-45, -Ed

yararlılığı onu bir *kullanım-değeri* yapar. Değişim-değeri (ya da kısaca, değer), her şeyden önce, belirli bir miktardaki kullanım-değerinin bir türünün, belirli bir miktardaki kullanım-değerinin bir başka türü ile değişilebilme oranı, bağıntısıdır. Günlük deneyim bize gösteriyor ki, böylesine milyonlarca değişim, her türlü kullanım-değerini, hatta en farklı ve birbirleriyle karşılaştırılmaz olanları bile, durmadan birbirine eşitlemektedir. Öyleyse, bu farklı nesnelere, belirli bir toplumsal ilişkiler sistemi içinde, sürekli olarak birbirine eşitlenen nesnelere arasında ortak olan nedir? Bunların ortak özelliği, onların *emek ürünleri* olmalarıdır. Ürünlerin değişiminde, insanlar en farklı türden emeği eşitlemektedirler. Metaın üretimi, içinde tek tek üreticilerin farklı ürünleri ürettikleri (emeğin toplumsal bölümümü) ve değişim süreci içinde, bütün bu ürünlerin, birbirine eşitlendiği, bir toplumsal ilişkiler sistemidir. Sonuç olarak bütün bu metalarda ortak olan şey, üretimin belirli bir kolunun somut emeği değil, emeğin belli bir türü değil, *soyut* insan emeğidir – genel olarak insan emeğidir. Bütün metaların toplam değeri ile ifade edilen belli bir toplumun emek-gücü, bir ve [sayfa 26] aynı insan emek-gücüdür. Milyonlarca ve milyonlarca değişim işlemi bunu tanıtmaktadır. Bunun sonucu olarak, her aynı meta yalnızca *toplumsal olarak gerekli* emek zamanının belirli bir bölümünü temsil eder. Değerin büyüklüğü, toplumsal olarak gerekli-emeğin miktardan, ya da belli bir metanın, toplumsal olarak gerekli-değerinin, üretimi için toplumsal olarak gerekli-emek zamanı ile belirlenir.

“Farklı ürünlerimizi değişim içinde eşitlediğimiz zaman, bu davranışımızla, biz, aynı zamanda, bunlara harcanan farklı türden emekleri de insan emeği olarak eşitlemiş oluruz. Bunun farkında olmayız, ama gene de bunu yaparız”²²

Eski iktisatçılardan birinin söylediği gibi, değer iki kişi arasındaki bir ilişkidir; yalnızca şunu da eklemeliydi: maddi bir örtünün altına gizlenmiş bir ilişki. Biz değer ne olduğunu, ancak ona özel bir tarihsel toplum tipi içindeki üretimin toplumsal ilişkiler sistemi açısından, üstelik de, değişimin yığımsal görüntüsü, kendini binlerce ve binlerce kez yineleyen bir görüngü içinde ortaya çıkan ilişkiler açısından baktığımızda, anlayabiliriz. “Değerler olarak bütün me-

²² Kapital, Birinci Cilt, s. 95. -Ed.

talar, yalnızca kristalleşmiş emek-zamanının belirli kitleleridir.”²³ Metalara katılan emeğin iki yanlı niteliğinin ayrıntılı bir tahlilini yaptıktan sonra, Marks, *değerin biçimi ve parayı* tahlil ederek devam ediyor. Burada, Marks’ın asıl amacı değerın para biçiminin kökenini araştırmak, tek tek ve rastlansal değişim karakterlerinden başlayarak (belli bir miktardaki metan, belli miktardaki bir başka meta ile değışildiği “değerin basit ve rasgele biçimi”) birçok farklı metan bir ve aynı özel bir meta ile değışildiği, değerın evrensel biçime geçerek, altın, bu özel meta, evrensel eşdeğer olduğu zaman, değerın para biçimine vararak, değışimin gelişmesindeki tarihsel süreci incelemektir. Değışimin ve meta üretiminin gelişiminin en yüksek ürünü olarak para, bütün bireysel emeğin toplumsal niteliğini, pazarla birleşmiş tek tek üreticiler arasındaki toplumsal bağı maskeler, gizler. Marks, paranın çeşitli işlevlerini çok büyük bir ayrıntı ile [sayfa 27] tahlil etmektedir; soyut ve zaman zaman salt tümnden gelen bir sergileme tarzı gibi görünen şeyin, gerçekte, değışimin ve meta üretiminin gelişiminin tarihine ilişkin, çok büyük bir olgusal malzeme yığını ele aldığını, buraya özel olarak kaydetmek (genel olarak *Kapital*’in ilk bölümlerinde olduğu gibi) önemlidir.

“Parayı ele alsak, varlığı, meta değışiminde belirli bir aşamaya işaret eder. Paranın kendine özgü işlevleri, ister metaların eşdeğeri olsun ister dolaşım ya da ödeme aracı olsun, ister istif ya da evrensel para olsun, bir işlevin ötekine oranla büyüklüğü ve nispi önceliğine göre, toplumsal üretim sürecinin çok çeşitli aşamalarına işaret ederler.” (*Kapital*, Birinci Cilt.)²⁴

Artı-Değer

Meta üretiminin gelişimi içindeki belli bir aşamada para, sermayeye dönüşür. Meta dolaşım formülü M–P–M (meta-parameta) idi, yani bir metan satın alınması amacıyla bir başkasının satılması. Sermayenin genel formülü, tersine, P–M–P’dir, yani (bir kârla) satma amacıyla, satılma. Dolaşıma konan paranın ilk değe-

²³ Kapital, Birinci Cilt s. 62; *Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı*, s. 47. -Ed.

²⁴ *Kapital*, Birinci Cilt, s. 194. -Ed

rindeki artışına Marks, artı-değer demektedir. Kapitalist dolaşım içindeki paranın, bu “büyüme” olgusu, bilinen bir şeydir. Gerçekten de paranın özel ve tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal üretim ilişkisi olarak *sermaye*'ye dönüşmesini sağlayan, bu “büyüme”dir. Meta dolaşımı, yalnızca eşdeğerlerin değişimi olduğu için, artı-değer bu dolaşımdan ortaya çıkamaz; alıcı ve satıcıların karşılıklı kayıp ve kazanımları, birbirlerini denkleştireceğinden, fiyat artışlarından da ortaya çıkamaz, çünkü burada sözkonusu olan bireysel bir görüngü değil, kitlesel, ortalama ve toplumsal bir görüngüdür. Artı-değeri elde etmek için, para sahibi “piyasada, kullanım-değeri, değerın kaynağı olmak gibi özel bir niteliğe sahip bulunan bir metaı bulmak ... zorundadır”²⁵ – tüketim süreci, aynı zamanda değerın yaratılması süreci olan bir meta. [sayfa 28] Böyle bir meta vardır – insanın emek-gücü. Bunun tüketimi emektir, ve emek, değer yaratır. Para sahibi, tıpkı öteki her metanın değeri gibi, üretimi için zorunlu olan, toplumsal olarak gerekli-emek zamanı ile belirlenen, değeri üzerinden (yani, işçi ve ailesinin yaşamını sürdürme maliyeti üzerinden) emek-gücünü satın alır. emek-gücünü satın alarak, para sahibi, onu kullanmaya hak kazanmıştır, yani bütün gün boyunca, –diyelim 12 saat– onu çalıştırmaya hak kazanmıştır. Ancak, bu sürenin altı saatinde (“gerekli” emek zamanı), işçi kendi yaşamını sürdürmesi için gerekli maliyeti karşılamak için ürün yaratır; öteki altı saatinde de (“artı” emek zamanı), kapitalistin karşılık olarak ödeme yapmadığı “artı” ürün, ya da artı-değer yaratır. Bu nedenle, üretim süreci açısından, sermaye içindeki iki bölüm birbirinden ayırdedilmelidir: Üretim araçlarına (makineler, aletler, hammaddeler vb.) harcanan değişmeyen sermaye, ki bunun değeri bir değişikliğe uğramadan, (doğrudan, ya da parça parça) mamul maddeye geçer; ikincisi, emek-gücüne harcanan değişen sermaye. Bu sonuncu sermayenin değeri sabit değildir, emek süreci içinde artı-değer yaratarak, büyür. O yüzden, sermayenin emek-gücünün sömürü derecesini ifade ederken, artı-değer, sermayenin tümü ile karşılaştırılmamalı, yalnızca değişen sermaye ile karşılaştırılmalıdır. Böylece, biraz önce verilmiş olan örnekte, Marks'ın deyişle artı-değer oranı, 6: 6, yani yüzde 100'dür.

Sermayenin ortaya çıkması için, iki tarihsel önkoşul sözko-

²⁵ *Kapital*, Birinci Cilt, s. 192. -Ed.

nusuydu: önce, belirli miktarda paranın genel olarak meta üretiminin, nispeten yüksek bir gelişme düzeyi koşulları altında, bireylerin ellerinde birikimi; sonra da, iki anlamda da “özgür” bir işçinin, emek-gücünü satarken, bütün sınırlama ve engellerden uzak, ve genel olarak topraktan ve bütün üretim araçlarından arınmış, özgür ve bağlanmadan kopmuş varlığını ancak emek-gücünü satarak koruyabilen, bir emekçinin, bir “proleter”in varlığı.

Artı-değeri artırmanın iki ana yolu vardır: işgününü uzatarak (“mutlak artı-değer”), ve gerekli işgününü azaltarak (“nispi artı-değer”). İlkini incelerken Marks, işçi sınıfının, [sayfa 29] işgününü kısaltmak için savaşımının ve devletin işgününü uzatmak (14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar) ya da işgününü azaltmak (19. yüzyılda fabrika yasalarının çıkarılması) için müdahalesinin en etkileyici bir tablosunu vermektedir. *Kapital*'in çıkışından bu yana, dünyanın bütün uygar ülkelerindeki işçi sınıfının tarihi, bu tabloyu süsleme yolunda zengin yeni olgular sağlamıştır.

Nispi artı-değer üretimini tahlil ederken, Marks, kapitalizmin emeğin üretkenliğinin artırılmasındaki, üç temel tarihsel aşamayı inceler: (1) basit elbirliği; (2) işbölümü ve manüfaktür; (3) makine ve geniş-ölçekli sanayi. Şunu da belirtmek gerekir ki, Marks'ın, burada, kapitalist gelişmesinin temel ve tipik özelliklerini nasıl derinlemesine açığa çıkardığını, Rusya'nın elzanaatları sanayii konusunda yapılan araştırmaların sağladığı, sözü edilen ilk iki aşamayı örnekleyen bol belgeleme de göstermektedir. Marks'ın 1867' de açıkladığı gibi, büyük makine sanayinin devrimci etkisi, o zamandan bu yana geçen yarım yüzyıl içinde, kendini birkaç “yeni” ülkede (Rusya, Japonya, vb.) göstermiştir.

Devam edelim. Yeni ve son derece önemli olan bir şey de, Marks'ın *sermayenin birikimi* konusundaki tahlilidir, yani artı-değerin bir bölümünün sermayeye dönüşmesi ve bunun, kapitalistin kişisel gereksinimlerini ya da kaprislerini gidermek için değil de, yeniden üretim için kullanımı. Marks, sermayeye dönüşen tüm artı-değerin değişen sermayeyi oluşturduğunu sanan bütün eski klâsik ekonomi politikçilerin (Adam Smith' ten başlayarak) yaptıkları hatayı açığa çıkardı. Aslında bu [yani sermayeye dönüşen artı-değer -ç.] *üretim araçları* ve değişen sermaye olarak bölünmüştür. Kapitalizmin gelişmesi ve onun sosyalizme dönüşmesi süreci yönünden çok büyük önem taşıyan bir şey de (toplam sermaye için-

de), değişmeyen sermaye payının, değişen sermaye payına göre hızlı büyümesidir.

İşçilerin yerine makinenin geçmesini hızlandırarak ve bir uçta zenginlik öteki uçta sefalet yaratarak, sermaye birikimi, “emeğin yedek ordusu” diye adlandırılan şeye, işçilerin “nispi fazlalığı”na ya da “kapitalist aşırı nüfus”a yolaçar, ve bu da en farklı biçimlere bürünür ve sermayenin son derece büyük bir ^[sayfa 30] hızla üretimi genişletmesine olanak verir. Üretim araçları olarak kredi ve sermaye birikimi ile birlikte, bunun, kapitalist ülkelerde dönemsel olarak oluşan –önce, ortalama her on yılda bir ve daha sonra daha kısa ve daha belirsiz aralıklarla– aşırı üretim *bunalmı*larının anlaşılmasında bir anahtar olduğunu belirtelim. İlkel birikim olarak bilinen şeyi, kapitalizm altında sermaye birikiminden ayırmamız gerekir: İşçilerin, üretim araçlarından zorla koparılması, köylülerin topraktan sürülüp atılması, komünal toprakların çalınması, sömürgeler ve ulusal borçlar sistemi, koruyucu gümrükler ve benzeri şeyler. “İlkel birikim”, bir uçta “özgür” proleterleri yaratırken, öteki uçta para sahibini, kapitalisti yaratır.

“*Kapitalist birikimin tarihsel eğilimi*”, Marks tarafından şu ünlü sözlerle ifade edilmektedir:

“Doğrudan üreticilerin mülksüzleştirilmeleri, acımasız ve vahşetle ve en bayağı, en rezil, en küçültücü, en çirkin tutkuların dürtüsü altında gerçekleştirilmiştir. Tek ve bağımsız emekçinin deyim yerindeyse, kendi emek koşullarına dayalı özel mülkiyetin [köylünün ve zanaatçının] yerini, başkalarının, yani ücretli işçilerin sözde serbest emeklerinin sömürülmesine dayanan kapitalist özel mülkiyet alır. ... Şimdi mülksüzleştirilecek olan kimse, artık, kendi hesabına çalışan emekçi değil, birçok emekçiyi sömüren kapitalisttir. Bu mülksüzleştirme, kapitalist üretimin kendi içinde taşıdığı yasalarnın işlemesiyle, sermayenin merkezileşmesi ile gerçekleşir. Bir kapitalist, daima birçoklarının başını yer. Emek sürecinin gitgide boyutları büyüyen kooperatif şekli, bilimin bilinçli teknik uygulaması, toprağın yöntemli bir biçimde işlenmesi, emek araçlarının ancak ortaklaşa kullanılabilir emek araçlarına dönüştürülmesi, bütün emek araçlarının bileşik toplumsal emeğin üretim araçları olarak kullanılmasıyla sağlanan

tasarruf, bütün insanların dünya pazarları ağına sokulması ve böylece kapitalist rejimin uluslararası bir nitelik kazanması, bu, merkezileşme ya da birçok kapitalistin birkaç kapitalist tarafından mülksüzleştirilmesi ile elele gider. Bu dönüşüm sürecinin bütün avantajlarını sömüren ve tekellerine alan büyük sermaye sahiplerinin sayılarındaki devamlı azalmayla birlikte, [sayfa 31] sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma, sömürü de alabildiğine artar; ama gene bununla birlikte, sayıları sürekli artan, kapitalist üretim sürecinin bizzat kendi mekanizması ile eğitilen, birleştirilen ve örgütlenen işçi sınıfının başkaldırmaları da genişler, yaygınlaşır. Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve kendi egemenliği altında fıskırıp boy atan üretim biçiminin ayakbağı olur. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, en sonunda, bunların kapitalist kabuslarıyla bağdaşamadıkları bir noktaya ulaşır. Böylece kabuk parçalanır. Kapitalist özel mülkiyetin çanı çalmıştır. Mülksüzleştirilenler mülksüzleştirilirler.” (*Kapital*, Birinci Cilt.)²⁶

Yine, Marks'ın *Kapital*'in İkinci Cildinde vermiş olduğu, toplam toplumsal sermayenin yeniden üretimi konusundaki tahlilleri, son derece önemlidir ve yenidir. Burda da Marks, özel bir olayı değil, genel bir olayı; toplumsal ekonomiyi yalnızca bir bölüntü olarak değil, bir bütün olarak ele alır. Marks klâsik iktisatçıların sözü geçen yanlısını düzelterek, toplumsal üretimin tümünü iki büyük seksiyona ayırmaktadır: (1) Üretim araçları üretimi, ve (2) tüketim nesnelere üretimi, ve toplam toplumsal sermayenin dolaşımını –hem eski boyutları içinde yeniden üretildiği zaman ve hem de birikim durumunda– sayısal örnekleriyle, ayrıntılı olarak inceler. *Kapital*'in Üçüncü Cildi, *ortalama kâr oranının* değer yarası temelinde nasıl oluştuğu sorununu çözmektedir. Marks'ın kişiliğinde, iktisat biliminin yapmış olduğu büyük ilerleme, kaba ekonomi politüğün ve modern “marjinal fayda teorisi”nin^[9], sık sık kendilerini sınırlandırma durumunda kaldıkları, tek tek durumlar ya da rekabetin dışsal ve yüzeysel yanları açısından değil, bir bütün olarak toplumsal ekonomi açısından, yığınsal ekonomik görüngü-

²⁶ *Kapital*, Birinci Cilt, s. 781, 782. -Ed

ler açısından, bir tahlil yürütmesidir. Marks, önce artı-değerin kökenini tahlil eder ve bundan sonra, onun kâr, faiz ve toprak rantı halinde bölüşümünü ele alarak incelemesini sürdürür. Kâr, artı-değer ile girişime yatırılan toplam sermaye arasındaki orandır. “Organik bileşimi yüksek” bir sermaye, (yani, toplumsal ortalama fazla olarak, değişmeyen sermayenin, değişen sermayeye [sayfa 32] ağır basması ile), ortalamanın altında bir kâr oranı getirir; “organik bileşimi yüksek” bir sermaye, ortalamanın üstünde bir kâr oranı getirir. Kapitalistler arasındaki rekabet, ve onların sermayelerini bir daldan bir başka dala aktarma özgürlükleri, her iki halde de, kâr oranını ortalamaya indirger. Belli bir toplumda bütün metallerin değerlerinin toplam tutarı, metallerin fiyatlarının toplam tutarı ile denklenmiştir, ama tek tek girişimlerde ve üretim dallarında, rekabetin bir sonucu olarak, meta kendi değeriyle satılmaz, yatırılan sermaye *artı* ortalama kâra eşit olan *üretim-fiyatına* (ya da üretim fiyatlarına) satılır.

Bu yolla, fiyat ve değer arasındaki fark ve kârın çeşitlenmesi konusunda çok iyi bilinen ve tartışma götürmez gerçek, Marks tarafından, bütün metanın değerinin toplam tutarının, fiyatların toplam tutarı ile denkleşmesinden hareketle, değer yasasına dayanılarak, kusursuz bir biçimde açıklanmıştır. Bununla birlikte, (toplumsal) değerin (tek tek) fiyatlara eşitlenmesi, basit ve doğrudan değil, çok karmaşık bir yolda olur. Çok doğaldır ki, birbirlerine yalnızca pazar ile bağlanmış, aynı meta üreticilerinin bulunduğu bir toplumda, yasaya uygunluk, ancak her yönden tek tek sapmaların karşılıklı olarak birbirlerini denklemesiyle, ortalama, toplumsal, kitlesel bir görünüş olabilir.

Emek üretkenliğinin artışı, değişen sermayeye oranla değişmeyen sermayenin çok daha hızlı büyümesi anlamına gelir. Artı-değer, yalnızca değişen sermayenin bir işlevi olduğuna göre, (artı-değerin yalnızca değişen sermayeye değil, sermayenin tümüne oranı olan) kâr oranının düşme eğilimi göstereceği açıktır. Marks, bu eğilimin ve bunu gizleyen ya da buna karşı koyan bazı durumların ayrıntılı bir tahlilini yapar. *Kapital*'in Üçüncü Cildinin, tefeci sermaye, ticaret sermayesi ve para sermayesi ile ilgili, son derece ilginç bölümleri üzerinde durmadan, en önemli bölümüne geçmek zorundayız – *toprak rantı* teorisine. Toprağın alanı sınırlı olduğuna göre ve, kapitalist ülkelerde, toprak, özel mülk sahiplerinin

ellerinde ayrı ayrı bulunduğuna göre, tarımsal ürünlerin üretim fiyatları, ortalama nitelikteki topraktan değil de, en kötü topraktan elde edilen ^[sayfa 33] ürünlerin maliyetiyle belirlenir; ortalama koşullarda değil de, ürünün pazara arzındaki en kötü koşullarla belirlenir. Bu fiyat ile, daha iyi toprakta (ya da daha iyi koşullarda) yapılan üretimin fiyatı arasındaki fark, *farklılık (differential)* rantını oluşturur. Ayrıntılarıyla bunu inceleyerek ve değişik toprak bölümlerinin verimlilik farklarından, ve toprağa yatırılan sermaye miktarındaki farktan, bunun nasıl ortaya çıktığını göstererek, Marks farklılık rantının yalnızca daha iyi topraktan daha kötü toprağa ardarda geçiş olduğu durumlarda ortaya çıktığını kabul eden Ricardo'nun yanlısını (bkz: Rodbertus'un eleştirisinin son derece dikkat çekici olduğu *Artı-Değer Teorileri*) tümüyle açığa çıkarmaktadır. Oysa, tersine geçişler olabilir, toprak, bir kategoriden, ötekilerine geçebilir (tarımsal teknikteki ilerlemeler, kasabaların büyümesi vb. nedenleriyle), ve doğaya, kapitalizmin bozukluğunu, sınırlamalarını ve çelişkilerini yükleyen, o dillerde dolaşan “azalan getiri yasası”, kökünden yanlıştır. Ayrıca, sanayi bütünü kollarında ve genel olarak ulusal ekonomideki kâr eşitlemesi, rekabetin tam serbestliği ve sermayenin bir daldan, bir ötekine serbest akışını öngörmektedir. Ama toprağın özel mülkiyeti bu serbest akışı engelleyen tekeli yaratır. Bu tekelleşme yüzündendir ki, sermayenin organik bileşiminin düşük ve bunun sonucu olarak, bireysel kâr oranının daha yüksek olduğu tarımsal ürünler, kâr oranının eşitlenmesinin oldukça serbest olan sürecine girmezler. Bir tekelci olarak toprak sahibi, fiyatı ortalamasının üstünde tutabilir, ve bu tekel fiyatı *mutlak* rantın doğmasına neden olur. Farklılık rantı, kapitalizm ortamında, ortadan kaldırılamaz, ama mutlak rant *kalkabilir* – örneğin, toprağın ulusallaştırılması ile, devlet mülkiyeti haline getirilmesiyle. Bu, özel toprak sahiplerinin tekeli yıkacak ve tarımda rekabet serbestliğinin daha tam ve tutarlı işlenmesini sağlayacaktır. İşte bu yüzden, Marks'ın da belirttiği gibi, burjuva radikalleri, tarihin gelişimi içinde, tekrar tekrar toprağın ulusallaştırılması yolundaki bu ilerici burjuva talebi, bugün daha özel bir önem ve “duyarlık” taşıyan bir başka tekelleşmeyi –genel olarak, üretim araçlarının tekelleşmesini– çok yakından etkileyeceği için burjuvazinin çoğunu aslında ^[sayfa 34] korkutan bir talebi ileri sürmüşlerdir (Sermaye üzerinden ortalama kâr oranı ve mutlak toprak rantı teorisinin, dikkate değer, anlaşılır, öz ve açık bir

sergilemesini, Marks, 2 Ağustos 1862 günlü Engels'e yazdığı bir mektupta yapmaktadır. *Briefwechsel*, c. 3, s. 77-81'e bakınız; ayrıca bkz: 9 Ağustos 1862 tarihli mektubu, *ibid.*, s. 86-87.).

Toprak rantının tarihiyle ilgili olarak, Marks'ın, emek rantın (köylü toprakbeyinin toprağında çalışarak artı-ürün yaratır) ürün olarak ödenen ranta ya da *aynî* ranta (köylü kendi toprağında artı-ürün yaratır ve onu "ekonomik olmayan zorlama" nedeniyle toprak beyine verir) nasıl dönüştüğünü, daha sonra para ranta (meta üretiminin birleşmesi sonucu olarak paraya çevrilen, aynı rant – eski Rusya'da *obrok*) ve en sonunda da, köylülerin yerini toprağı kiralanmış emek yardımı ile işleyen tarımsal girişimcinin almasıyla, kapitalist ranta dönüşmesini gösterdiği önemli tahlilleri belirtmek de gerekir. "Kapitalist toprak rantının doğuşu"nun bu tahlili ile bağıntılı olarak Marks'ın *tarımda kapitalizmin evrimi* ile ilgili (Rusya gibi geri ülkelerde özel önem taşıyan) bir dizi derin düşüncelerini de belirtmek yerinde olur.

"Ayrıca aynı rantın para-ranta dönüşmesine, kendilerini para karşılığı kiraya veren mülksüz bir gündelikçiler sınıfının oluşumu, kaçınılmaz olarak eşlik etmekle kalmaz, hatta bu oluşum ondan önce meydana gelir. Bunların doğuşu sırasında, bu yeni sınıfın ancak araya ortaya çıktığı dönemde, rant ödemelerine tâbi daha refah içindeki köylüler arasında, ücretli tarım emekçilerini kendi hesaplarına sömürme göreneği zorunlu olarak gelişir, tıpkı feodal dönemlerde, daha hali-vakti yerinde köylülerin kendilerinin de serf tutması gibi. Bu yolla, giderek, belli bir miktar servet biriktirme ve bizzat, gelecekteki kapitalistler haline dönüşme olanağı elde ederler. Böylece, kendileri toprağın çalışan eski zilyetleri, gelişmesi, kırn sınırları ötesindeki kapitalist üretimin genel gelişmesi ile belirlenen, kapitalist kiracılar için bir ana okulunun doğmasını bizzat sağlamış olurlar." (*Kapital*, Üçüncü Cilt, s. 332.)²⁷

[sayfa 35]

"Tarımsal nüfusun bir kısmının mülksüzleştirilmesi ve yerlerinden atılmaları, sanayi sermayesi için, yalnız,

²⁷ Bkz: Karl Marks, *Kapitalist Rant Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 245-246. - Ed.

işçilerle, bunların yaşam araçlarını ve iş araçlarını serbest hale getirmekle kalmaz; bir iç pazar da yaratmış olur.” (*Kapital*, Birinci Cilt, s. 778.)²⁸

Öte yandan kırsal nüfusun yoksullaşması ve yıkımı, sermaye için yedek emek ordusunun yaratılmasında rol oynar. Her kapitalist ülkede, “Tanımsal nüfusun bir kısmı işte bunun için devamlı olarak kent ya da manüfaktür proletaryasına dönüşme noktasında ve bu dönüşüm için uygun koşulları bekler durumdadır. ... Bu nispi artı-nüfus kaynağı böylece devamlı akış halindedir. ... Tarım işçisinin ücreti, bu nedenle, asgariye indirgenmiş durumdadır ve bir ayağı daima sefalet batağına saplanmış haldedir.” (*Kapital*, Birinci Cilt, s. 668.)²⁹ İşlediği toprak üzerinde köylünün özel mülkiyeti küçük üretimin temelidir ve gelişmesinin ve klâsik biçimine ulaşmasının koşuludur. Ama böyle, küçük üretim, ancak, üretimin ve toplumun dar ve ilkel bir çerçevesi ile uyuşabilir. Kapitalizm koşullarında, “köylülerin sömürüsü, sanayi proletaryasının sömürüsünden yalnızca sömürünün biçimiyle ayırtdedir. Sömüren aynıdır: *Sermaye*. Tek tek kapitalistler, tek tek köylüleri, *ipotekler* yolu ile ve *tefecilik* yolu ile sömürürler. Kapitalist sınıfı, köylü sınıfı, devlet *vergisi* yolu ile sömürür.” (*Fransa’da Sınıf Savaşmaları*.)³⁰ “Köylünün küçük toprak parçası, artık, kapitaliste topraktan kâr, faiz ve rantı çekip almasına ve köylünün kendisine de nasıl olup da gündeliğini çıkarabileceğinin tasasını bırakmasına olanak veren bir bahaneden başka bir şey değildir” (*Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i*.)³¹ Bir kural olarak, köylü, kapitalist topluma, yani kapitalist sınıfa “özel mülk sahibi olma görüntüsü altında *İrlandalı kiracı çiftçi* durumuna” (*Fransa’da Sınıf Savaşmaları*)³² düşerek ücretinin bir bölümünü bile ^[sayfa 36] terkeder. “Küçük-köylü mülkiyetinin egemen olduğu ülkelerde hububat fiyatlarının, kapitalist üretim tarzının egemen olduğu ülkelere daha düşük olmasının nedenlerinden biri” (*Kapital*, Üçüncü Cilt, s. 340) nedir? Bunun nedeni,

²⁸ *Kapital*, Birinci Cilt, s. 777-778. -Ed

²⁹ *Ibid.*, s. 679-680. -Ed.

³⁰ Karl Marks, *Fransa’da Sınıf Savaşmaları, 1848-1850*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 135. -Ed

³¹ Karl Marks, *Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 136. -Ed.

³² *Fransa’da Sınıf Savaşmaları, 1848-1850*, s. 134. -Ed

köylünün, topluma (yani kapitalist sınıfa) artı-ürününün bir bölümünü cabadan vermesidir. “Bu düşük fiyat [tahıl ve öteki tarımsal üretimin], öyleyse, hiç de onların emek üretkenliğinin değil, üreticinin yoksulluğunun bir sonucudur.” (*Ibid.*) Kapitalizm koşullarında, küçük-ölçekli üretimin normal biçimi olan küçük-işletme sistemi, bozular, çöker ve yok olur. “Parçalı toprak mülkiyeti doğası gereği, emeğin toplumsal üretici güçlerinin gelişmesini, emeğin toplumsal biçimlerini, sermayenin toplumsal yoğunlaşmasını, geniş-ölçekli sığır yetiştiriciliğini ve bilimin ilerici uygulamasını kendi dışında tutar. Tefecilik ve bir vergi sistemi, bunu her yerde zayıflatmak zorunda bırakır. Toprak fiyatındaki sermaye harcaması, bu sermayeyi toprağın işlenmesinden geri çeker. Üretim araçlarının sonu gelmez bölük pörçük oluşu, ve üreticilerin kendilerinin de tek başına kalışları.” (Kooperatif toplulukları, yani küçük köylülerin birlikleri, son derece ilerici burjuva görevi görürlerken, bu eğilimi tümüyle atmaksızın, sadece onu zayıflatır; öte yandan unutmamak gerekir ki, bu kooperatif toplulukları, hali-vakti yerinde köylüler için çok yararlı olurlarken, yoksul köylü yığınlarına çok az yararlı olmakta ya da hiç yararlı olmamaktadır; böylelikle birliklerin kendileri de ücretli emeğin sömürücüsü olurlar.) “İnsan enerjisinin korkunç heba edilişi. Üretim koşulunun giderek elverişsiz hale gelmesi ve üretim araçlarının fiyatlarının yükselmesi – toprak parçaları mülkiyetinin kaçınılmaz bir yasası.” Tarımda, sanayide olduğu gibi, kapitalizm, üretim sürecini ancak “üreticinin kurban edilmesi” pahasına dönüştürür.

“Kır emekçilerinin geniş bölgelere dağılmaları, bunların direnme güçlerini kırdığı halde, kent işçilerinin yoğunlaşmaları bu gücü artırır. Kent sanayilerinde olduğu gibi, modern tarımda da, emeğin üretkenliğindeki artış ve harekete geçirilen emek kitlesi, bizzat emek-gücünün ısrarı ve kemirilip tüketilmesi pahasına olur. Üstelik, kapitalist tarımdaki her gelişme, yalnız emekçiyi soyma sanatında değil, [sayfa 37] toprağı soyma sanatında da bir ilerlemedir. ... Kapitalist üretim, bu nedenle, teknolojiyi geliştirir, ve ancak bütün zenginliğin asıl kaynağını, yani toprağı ve emekçiyi kurutarak çeşitli süreçleri toplumsal bir bütün içinde birleştirir.” (*Kapital*, Birinci Cilt, 13. Bölümün³³ sonu).³⁴

SOSYALİZM

Yukarıdan beri açıkça görülmektedir ki, Marks kapitalist toplumun sosyalist topluma dönüşmesinin kaçınılmazlığını, tümüyle ve yalnızca, çağdaş toplumun gelişiminin ekonomik yasasından çıkarmaktadır. Marks'ın ölümünden bu yana, yarım yüzyıl boyunca, geniş-ölçekli üretimin büyümesiyle kapitalist karteller, sendikalar ve tröstlerle olduğu kadar, mali sermayenin boyutları ve gücündeki çok büyük artışla da kendini çok çarpıcı bir biçimde ortaya koyan ve binlerce biçime bürünerek görülmemiş bir hızla ilerleyen emeğin toplumsallaşması, sosyalizmin kaçınılmaz doğuşunun, başlıca maddi temelini hazırlamaktadır. Bu dönüşümün düşünsel ve manevi itici gücü, bizzat kapitalizm tarafından eğitilmekte olan proletaryadır. Proletaryanın burjuvaziye karşı her gün biraz daha içerik yönünden zenginleşerek bir sürü biçimlerde ifadesini bulan savaşımı, politik gücün proletarya tarafından ele geçirilmesine (“proletarya diktatörlüğü”) yönelen, politik bir savaşım halini kaçınılmaz olarak alır. Üretimin toplumsallaşması, sonunda, üretim araçlarının toplumun malı olmasına, “mülk sahiplerinin mülksüzleştirilmesi”ne yol açmak zorundadır. Emeğin üretkenliğinde görülmemiş bir artış, daha kısa işgünü, küçük-ölçekli, ilkel ve dağınık üretim kalıntı ve yıkıntılarının yerini kolektif ve gelişkin emeğin alması – bu dönüşümün doğrudan sonuçları bunlardır. Kapitalizm, her zaman, tarım ve sanayi arasındaki bağları koparır, ama aynı zamanda da, çok yüksek gelişimi içersinde, bu bağların yeni öğelerini, bilimin bilinçli olarak uygulanması ve [sayfa 38] kolektif emeğin yoğunlaşması, ve insan nüfusunun yeniden dağılımı (böylece, hem kırsal bölgenin geriliğine tecrit edilmişlik ve barbarlığa, ve büyük kentlerde geniş halk yığınlarının yoğunlaşmasına bir son verir) temelini dayanarak sanayi ve tarım arasında bir birliği hazırlar. Yeni bir aile biçimi, kadınların durumunda ve genç kuşağın yetiştirilmesinde yeni koşullar, bugünkü kapitalizmin en yüksek biçimleri ile hazırlanır: kadınların ve çocukların emeği ve ataerkil ailenin kapitalizm tarafından yıkılması, kaçınılmaz olarak, en korkunç, en

³³ *Sol Yayınları* basımında “Onbeşinci Bölüm”. -Ed

³⁴ *Kapital*, Birinci Cilt, s. 533-534. -Ed.

yıkıcı ve en iğrenç biçimleri ile modern toplumda görülür. Böyle olmakla birlikte, “modern sanayi, üretim sürecinde, kadınlara, gençlere, her iki cinsiyetten çocuklara, ev alanının dışında önemli bir yer vermekle, daha üst düzeyde bir aile biçimi ve cinsiyetler arası ilişki konusunda yeni bir ekonomik temel yaratır. Cermen-hıristiyan aile biçimini mutlak ve değişmez saymak, birarada alındığı zaman bir dizi tarihsel gelişmenin hakları olan eski Roma, Yunan ya da Doğu aile biçimine bu özelliği vermek kadar saçmadır. Ayrıca, her iki cinsiyetten ve her yaşta bireylerden oluşan ortaklaşa çalışma topluluğunun, uygun koşullar altında, zorunlu olarak insanı geliştiren bir kaynak halini alacağı açık bir gerçektir; oysa üretim sürecinin işçi için değil, işçinin üretim süreci için varolduğu, kendiliğinden ortaya çıkan, zalim ve kapitalistçe biçimiyle bu durum, durmadan çevreye yayılan bir yozlaşma ve kölelik kaynağı olur.” (*Kapital*, Birinci Cilt, 13. Bölümün sonu.)³⁵ “Fabrika sistemi içinde atılmış ve filizlenmeye başlamıştır; bu tür bir eğitimle, belli bir yaşın üzerindeki her çocuk, üretici işi öğrenim ve jimnastik ile birarada yürütecek ve bu yalnızca üretimdeki etkinliğin artırılmasında bir yöntem olarak değil, tam anlamıyla gelişmiş bir insanın yetiştirilmesinde tek yöntem olarak uygulanacaktır.” (*Ibid.*)³⁶ Marks’ın sosyalizmi, ulus topluluğu ve devlet sorunlarını da, yalnızca geçmişçi açıklamak anlamında değil, aynı zamanda geleceğin cüretli bir önceden görmesi ve bunu gerçekleştirmek için gözüpek bir ^[sayfa 39] eyleme girişilmesi de, aynı tarihsel yere oturtulmaktadır. Uluslar, toplumsal gelişmenin burjuva çağının, kaçınılmaz bir ürünü, kaçınılmaz bir biçimdir. İşçi sınıfı “kendini ulus içinde oluşturmak”sızın, “ulusal” olmaksızın (“sözcüğün burjuva anlamıyla değil kuşkusuz”), güçlenemezdi, olgunlaşamazdı ve biçimlenemezdi. Ne var ki, kapitalizmin gelişmesi, her gün biraz daha ulusal sınırları kırıp atmakta, ulusal yalnızlığı bozmakta, ulusal uzlaşmaz karşıtlık yerine, sınıf uzlaşmaz karşıtlığını koymaktadır. Onun için gelişmiş kapitalist ülkelerde “işçilerin vatani yoktur” ve işçilerin “birleşik eylemi”, en azından uygar ülkeler için “işçi sınıfının kurtuluşu için başlıca koşullardan biridir” sözleri tam tamına doğrudur (*Komünist Manifesto*).³⁷

³⁵ *Kapital*, Birinci Cilt, Onbeşinci Bölüm, Dokuzuncu Kesim, s. 517-518. -Ed

³⁶ *Ibid.*, s. 512. -Ed.

³⁷ Marks and Engels, *Selected Works*, Moscow 1962, vol. I. s. 51. -Ed

Zorun örgütlenmesi olan devlet, toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasında, toplumun uzlaşmaz sınıflara bölündüğü, ve görünüşte toplumun üzerinde duran ve belirli ölçüde toplumdan ayrı olan bir otorite olmaksızın toplumun varolamayacağı zaman ortaya çıkmıştır. Sınıf çelişkilerinden çıkan devlet, “en güçlü sınıfın, iktisadi bakımdan egemen olan, ve bunun sayesinde, siyasal bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devleti” olur. “İşte bundan ötürüdür ki, antik devlet, her şeyden önce, köleleri boyunduruk altında tutmak için, köle sahiplerinin devletiydi; tıpkı feodal devletin, serf ve angaryacı köylüleri boyunduruk altında tutmak için soyluların organı, ve modern temsili devletin [de], ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi aleti olması gibi”. (Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*,³⁸ yazının kendisinin ve Marks’ın görüşlerini açıkladığı bir yapıt.) En özgür ve en ilerici burjuva devlet biçimi olan demokratik cumhuriyet bile, bu gerçeği hiç bir biçimde yok edemez, olsa olsa (hükümet ile borsa arasındaki ilişkilerin, memurlar ve basının –dolaylı ve dolaysız– bozulmalarının vb.), biçimini değiştirir. Sosyalizm sınıfları ortadan kaldırılmasına yol açmakla devletin [sayfa 40] ortadan kaldırılmasına da yolaçacaktır. *Anti-Dühring*’de Engels, şöyle diyor: “Devletin gerçekten tüm toplumun temsilcisi olarak görüldüğü ilk eylem, –üretim araçlarına toplum adına el konması–, aynı zamanda onun devlet olarak kendine özgü son eylemidir de. Bir devlet iktidarının toplumsal ilişkilere müdahalesi, bir alandan sonra bir başkasında gereksiz hale gelir, ve o zaman ister istemez uykuya dalar. Kişilerin hükümeti, yerini, şeylerin idaresi ve üretim işlemlerinin yönetimine bırakır. Devlet “ilga” edilmez, *söner*.”³⁹ “Üreticilerin özgür ve eşitçi bir birlik temeli üzerinde üretimi yeniden düzenleyecek olan toplum, bütün devlet makinesini, bundan böyle kendine lâıyk olan yere, bir kenara atacaktır: âsâr-ı atika müzesine, çıkarık ve tunç baltanın yanına.” (Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*.)⁴⁰

³⁸ Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 219. -Ed

³⁹ *Anti Dühring*, s. 417-418 -Ed

⁴⁰ *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 221. -Ed.

Son olarak, mülk sahiplerinin mülksüzleştirilmesi döneminde de varlıklarını sürdürecektir olan küçük köylü karşısında Marks'ın sosyalizminin tutumu konusunda Marks'ın görüşlerini ifade eden, Engels tarafından yapılan açıklamaya değinmeliyiz: "... iktidara geçtiğimizde, büyük toprak sahipleri için yapma zorunda kalacağımız gibi, küçük köylüleri (karşılığını ister ödeyerek, ister ödemeyerek) zorla kamulaştırmayı aklımızdan bile geçiremeyeceğimiz de bir o kadar açık. Küçük köylü karşısındaki ödevimiz, ilkin, onu buna zorlayarak değil, ama örnekler aracılığıyla buna götürerek, ve toplumun yardımını onun buyruğu altına koyarak, onun bireysel mülkiyeti ve işletmesini, kooperatif işletmeye dönüştürmektir. O zaman, kuşku yok ki, küçük köylüye bugün bile açıkça anlaması gereken, gelecekteki çıkarlarını gösterebilecek geniş araçlara sahip olacağız." (Engels, *Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu*, s. 17,⁴¹ Alekseyeva tarafından yayınlanmıştır. Rusça çevirisinde yanlışlar vardır. Orijinali *Die Neue Zeit*'tedir.^[10] [sayfa 41])

PROLETARYANIN SINIF SAVAŞIMININ TAKTİKLERİ

Daha 1844-45'ten başlayarak, eski materyalizmin temel eksikliklerinden birini, yani devrimci pratik eylemin önemini kavramada ya da koşullarını anlamadaki yetersizliğini inceledikten sonra, Marks, teorik çalışmalarının yanında, bütün yaşamı boyunca proletaryanın sınıf savaşımının taktiksel sorunlarına sürekli bir dikkat göstermiştir. Bu konuyu kapsayan çok geniş bir malzeme yığını Marks'ın *bütün* çalışmalarında, özellikle dört cilt halinde 1913'te yayınlanmış olan Engels'le olan yazışmalarında vardır. Bu malzeme daha biraraya getirilmemiş, toplanmamış, incelenmemiş ve üzerinde çalışılmamıştır. O yüzden biz burada, Marks'ın pek yerinde olarak *bu* yanı olmaksızın, materyalizm eksik, tek yanlı ve cansızdır dediğini vurgulayarak, en genel ve en kısa açıklamalar üzerinde durmak zorunda kalacağız. Proletarya taktiklerinin temel gö-

⁴¹ Friedrich Engels, "Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu", *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 424. -Ed.

revi, Marks tarafından, materyalist-diyalektik *Weltanschauung*'unun bütün postulatları ile kesin uyuşum içinde tanımlanmıştır. Yalnızca, belirli bir toplumdaki tüm olarak bütün sınıflar arasındaki ilişkilerin genel toplamının nesnel bir değerlendirmesi, ve bunun sonucu olarak, bu toplumun ulaştığı nesnel gelişme aşamasının ve onunla öteki toplumlar arasındaki ilişkilerin bir değerlendirilmesi, ileri bir sınıfın doğru taktikleri için temel görevi görebilir. Aynı zamanda, bütün sınıflar ve bütün ülkeler, statik olarak değil de, dinamik olarak, yani bir hareketsizlik durumu içinde değil de, (yasaları her sınıfın varlığının ekonomik koşullarıyla belirlenen) hareket hali içinde ele alınmaktadır. Hareket de yalnızca geçmiş açısından değil, aynı zamanda gelecek açısından, ve gene yalnız yavaş değişimleri gören “evrimcilerin” anladığı kaba anlamında değil, ama diyalektik olarak ele alınmaktadır: “... bu çaptaki gelişmeler içinde yirmi yıl, bir günden fazla değildir, gerçi daha sonra yirmi yılı kapsayacak günler gelebilir” diye Engels’e yazıyor Marks. (*briefwechsel*, Cilt 3, s. 127) Gelişmenin her aşamasında, her anında, proletarya taktikleri, bir yandan ileri sınıfın sınıf bilincini, gücünü ve militanlığını geliştirmek için siyasal durgunluk ^[sayfa 42] ya da hareketsiz, sözde “banşçı” gelişme dönemlerinden yararlanırken, öte yandan da bu yararlanmanın tüm çabasını, bu sınıfın ilerlemesi “nihai amacı”na doğru, onda, “yirmi yılı kapsayan” büyük günlerin büyük amaçları için pratik çözümler bulmak yeteneğinin yapılmasına doğru yönelterek, insan tarihinin bu nesnel olarak kaçınılmaz diyalektiğini hesaba katmak zorundadır. Marks'ın tezlerinden ikisi bununla ilgili olarak özel önem taşımaktadır: bunlardan biri *Felsefenin Sefaleti* içindedir ve proletaryanın ekonomik savaşını ve ekonomik örgütlenmesiyle ilgilidir, öteki *Komünist Manifesto*'dadır ve proletaryanın siyasal görevleriyle ilgilidir. İlke şöyledir: “Geniş-ölçekli sanayi birbirini tanımayan bir insan yığını bir yerde yoğunlaştırır. Rekabet bunların çıkarlarını böler. Ama ücretlerin korunması, patronlarına karşı sahip oldukları bu ortak çıkar, onları ortak bir direnme –birlik– düşüncesinde birleştirir. ... Başlangıçta tecrit edilmiş olan birlikler gruplar halinde gelirler ... ve daima birleşmiş sermaye ile yüzyüze oluşları, birliğin korunmasını onlar için [yani işçiler için] ücretlerin korunmasından daha çok gerekli hale getirir. ... Bu savaşımında –gerçek bir iç savaşta– yaklaşmakta olan kavga için gerekli tüm unsurları birleştir ve geliştir. Bir kez bu noktaya

ulaştığında, birlik siyasal bir niteliğe bürünür.” Biz, burda, birkaç on yıl sürecek olan ekonomik savaşımın ve sendika hareketinin proletaryanın güçlerini “geleceğin kavgasına” hazırlayacağı bütün bu uzun dönemin program ve taktiklerini buluruz. Bunun tümü, Marks ve Engels’in birçok kez atıflar yapmış oldukları, sinai “gönenc”in, nasıl “proletaryayı satınalmak” girişimlerine, onları savaşımından uzaklaştırmaya yolaçtığını gösteren, İngiliz işçi hareketi örneği ile (*Briefwechsel*, cilt 1, s. 136); bu gönencin genel olarak nasıl “işçileri demoralize ettiğini” (cilt 2, s. 218); İngiliz proletaryasının nasıl “burjuvalaştığını” – “bütün ulusların bu en burjuvası, açıkça eninde sonunda burjuvazinin yanında bir burjuva aristokrasisine ve bir burjuva proletaryasına sahip olmayı amaçlamaktadır” (cilt 2, s. 290); onun “devrimci enerjisinin” nasıl sızıp kaybolduğunu (cilt 3, s.124); “İngiliz işçilerinin kendilerini açık burjuva salgınından [sayfa 43] kurtarmalarından önce oldukça uzun bir zaman boyunca nasıl beklemek gerekeceğini (cilt 3, s. 127); İngiliz işçi hareketinin nasıl “çartist hırstan yoksun olduğunu” (1866, cilt 3, s. 305); İngiliz işçi liderlerinin nasıl “radikal burjuva ve işçi” arasında bir tip haline geldiği (Holyoak’a atfen, cilt 4, s. 209); nasıl İngiliz tekelciliği yüzünden, ve tekelcilik devam ettiği sürece, “İngiliz işçisinin yerinden kımıldamayacağı”nı (cilt 4, s. 443) gösteren örneklerle karşılaştırılmalıdır. İşçi sınıfı hareketinin genel gidişi (*ve sonucu*) ile bağlantılı olarak, ekonomik savaşım taktikleri, burda, göze çarpan bir genişlikte, ayrıntılı, diyalektik ve gerçekten devrimci açıdan ele alınmaktadır.

Komünist Manifesto, politik savaşımın taktikleri üzerinde temel bir marksist ilkeyi geliştirmiştir: “Komünistler, işçi sınıfının ivedi hedeflerine ulaşılması ve o andaki çıkarlarının gerçekleşmesi için savaşır; ama mevcut hareket içerisinde, bu hareketin geleceğini de temsil eder ve gözetirler.”⁴² İşte bu yüzden Marks, 1848’de Polonya’daki “tarımsal devrim” partisini, “1846’da Krakov ayaklanmasını düzenleyen partiyi” destekledi.^[11] Almanya’da Marks, 1848 ve 1849’da aşım devrimci demokratları destekledi, ve taktikler konusunda o zaman söylemiş olduklarından, daha sonra hiç geri dönmedi. Alman burjuvazisini, “daha başında, halka ihanet etme” (yalnızca köylülükle bir ittifak, burjuvazinin amaçlarını tümüyle gerçekleştir-

⁴² Marks and Engels, *Selected Works*, Moscow 1962, vol. 1. s. 64. -Ed

mesini sağlayabilirdi), “ve eski toplumun taçlı temsilcileriyle uzlaşma eğiliminde” olan bir unsur olarak değerlendirdi. Burjuva demokratik devrim döneminde, Alman burjuva sınıfının konumunu, Marks şöyle özetlemektedir – bu arada şunu da belirtelim ki, bu tahlil, toplumu üstelik de yalnızca *geriye doğru* bir hareket yönünden değil, hareket içerisinde inceleyen bir materyalizm örneğidir: “Kendine güvenmeksizin, halka güvenmeksizin, yukardakilere homurdanan, aşağıdakiler önünde titreyen ... dünya fırtınasıyla yılan, ... hiç bir yönüyle enerjisi olmayan, her yönüyle aşırımacılık ... inisiyatifsiz ... bunak çıkarları uğruna kendini gürbüz bir halkın ilk ^[sayfa 44] gençlik dürtülerini yönlendirmeye ve saptırmaya mahkum olmuş gören murdar bir ihtiyar...” (*Neue Rheinische Zeitung*, 1848; Bkz: *Literarischer Nachlass* cilt 3, s. 212.)⁴³ Yirmi yıl kadar sonra, Marks, Engels’e yazdığı bir mektupta (*Briefwechsel*, cilt 3, s. 224), 1848 Devrimi burjuvazinin, başı içinde köleliği, salt bir özgürlük uğruna, savaş umuduna yeğlemesi nedeniyle başarısızlığa uğramış olduğunu belirtmişti. 1848-49 devrimci dönem sona erdiği zaman, Marks, her türlü ihtilâlcilik oyunu girişimlerine karşı çıktı (Schopper ve Willich’e karşı olan savaşımlı), görünüşte “başşçı” bir yoldan yeni devrimleri hazırlamakta olan yeni dönemde çalışabilme olanağında direndi. Marks’ın bu çalışmanın yürütülmesini istediği hava, gericiliğin en karanlık dönemi olan 1856 Almanyası’ndaki durumu değerlendirmesinde görülebilir: “Almanya’da her şey, proleter devrimin Köylü Savaşının bir ikinci baskısıyla desteklenmesi olanağına bağlıdır.” (*briefwechsel*, cilt 2, s. 108.) Almanya’da demokratik (burjuva) devrim tamamlanmadığı sürece Marks, bütün dikkatleri sosyalist proletaryanın taktiklerine, köylülüğün demokratik enerjisinin gelişmesi üzerine çevirdi. Lasalle’in tutumunu “nesnel olarak ... Prusya uğruna, işçi hareketinin tümüne ihanet” olarak kabul etti (cilt 3, s. 210), bu arada şunu da belirtelim ki, Lassalle, junkerlere ve Prusya milliyetçiliğine karşı hoşgörülü bir tutum takındığı için böyle düşündü. Basına verecekleri ortak bildiri üzerine Marks’la görüş alışverişinde bulunurlarken, Engels 1865’te şöyle yazıyordu: “Tarımın ağır bastığı bir ülkede, ... sanayi proletaryası adına burjuvaziye yalnız başına bir saldırıya geçmek, ama büyük feodal aristokrasinin kırbacı altındaki kırsal proletaryanın ataerkil sömürsüne

⁴³ Marks and Engels, *Selected Works*, vol. I, s. 69. -Ed.

tek bir sözcük bile ayırmamak, korkaklıktır.” (Cilt 3, s. 217.) 1864’ten 1870’e kadar, Almanya’da burjuva-demokratik devrimin tamamlanma dönemi biterken, Prusyalı ve Avusturyalı sömürücü sınıflarının şu ya da bu yolda, bu devrimi *yukardan* tamamlama savaşımı verdiği dönemde, Marks, yalnızca Bismarck ile cilveleşen Lassalle’ı azarlamakla kalmamış, [sayfa 45] “Avusturyacılık” a ve tikelciliğin savunuculuğuna sapan Liebknecht’i de doğru yola getirmiştir; Marks, Bismarck ve Avusturyacıların her ikisine karşı da eşit ölçüde amansız savaşacak devrimci taktikler, “galip olan” a –Prusya Junkeri–^[12] uyan değil de, Prusya askeri zaferleri ile yaratılan *koşullara karşı*, ona karşı devrimci savaşımı acil olarak yenileyen taktikler istiyordu (*briefwechsel*, c. 3, s. 134, 136, 147, 179, 204, 210, 215, 218, 437, 440-41). Ünlü 9 Eylül 1870 Enternasyonal Söylevinde, Marks, Fransız proletaryasını zamansız bir başkaldırma konusunda uyarmıştır, ama her şeye karşın bir ayaklanma olunca (1871), Marks, “göğü titreten” (Marks’ın Kugelmann’a mektubu) yığınların devrimci inisiyatifini coşkuyla selamladı.⁴⁴ Marks’ın diyalektik materyalizmi açısından, bu durumda devrimci eylemin yenilgisi, başka birçok durumda olduğu gibi, proletarya savaşımının genel gidişi *ve sonuçları* içerisinde, sağlanmış olan durumun bırakılmasından ve savaşmaksızın teslim olmaktan daha az kötüydü. Böylesine bir teslimiyet, proletaryayı demoralize edecek ve onun militanlığını zayıflatacağı. Siyasal durgunluk ve burjuva legalitesi egemenliği dönemlerinde, legal araçların kullanılmasının önemini tümüyle kavrarken Marks, 1877 ve 1878’de Sosyalistlere-Karşı Yasanın^[13] çıkmasından sonra, Most’un “devrimci sözlerini” şiddetle suçlarken; bir yandan da eğer daha fazlasıyla değilse, en az onun kadar bir şiddetle de, bir süreden beri Sosyalistlere-Karşı Yasaya karşı kararlılık, metanet, devrimci bir ruh ve illegal bir savaşıma başvurma hazırlığını göstermeyen Sosyal-Demokrat Parti yetkililerine saldırmıştır. (*briefwechsel*, cilt 4, s. 397, 404, 418, 422, 424 ayrıca karşı Sorge’e yazdığı mektuplar.)

⁴⁴ Marks and Engels, *Selected Works*, vol. 11, s. 463. -Ed.

BİBLİYOGRAFYA

MARKS'ın yapıtları ve mektupları, henüz tümüyle biraraya getirilip yayınlanmamıştır. Marks'ın yapıtlarından, Rusçaya çevrilenler, [sayfa 46] diğer dillere çevrilenlerden daha fazladır. Marks'ın yapıtlarının aşağıdaki listesi tarih sırasına göre düzenlenmiştir.

1841'de Marks, Epiküros'un felsefesi üzerine tezini yazdı. (Bu, ilerde daha çok sözünü edeceğimiz, *Literarischer Nachlass*'ın kapsamına alınmıştır.) Bu tezinde, Marks, hâlâ, hegелci idealist bakış açısına sıkı sıkıya bağlıdır.

1842'de, Marks, *Rheinische Zeitung*'a (Köln) makaleler yazdı, bunların arasında, altıncı Ren Diyetindeki özgür basın tartışmalarının bir eleştirisi, odun kaçakçılığına ilişkin yasa konusunda bir makale, siyasetin, ilâhiyattan ayrılmasını savunan bir diğer makale (kısmen *Literarischer Nachlass*'ın kapsamına alınmıştır) vb. bulunmaktadır. Burada, Marks'ın, idealizmden materyalizme ve devrimci demokrasiden komünizme geçişinin belirtilerini görürüz.

1844'te, Paris'te Marks ve Arnold Ruge'un yönetiminde, *Deutsche-Französische Jahrbücher* yayına başladı. Burada, bu geçişin en sonu gerçekleştirildiği görülür. Marks'ın, bu dergide yayınlanan makaleleri arasında, en dikkate değer olanları şunlardır: *Hegелci Hukuk Felsefesinin Bir Eleştirisi* (*Literarischer Nachlass*'ın yanısıra, ayrı bir broşür olarak da yayınlanmıştır.) ve *Yahudi Sorunu Üzerine*, (gene *Literarischer Nachlass*'da; *Znaniye* Yayınevi tarafından Ucuz Kitaplık serisinden 210 numaralı broşür olarak çıkarılmıştır).

1845'te, Marks ve Engels, birlikte Main'deki Frankfurt'da, *Kutsal Aile, Bruno Bauer ve Ortaklarına Karşı* başlıklı bir broşür yayınladılar. (*Literarischer Nachlass* yanısıra, broşür olarak iki Rus baskısı vardır: biri, 1906'da, St. Petersburg'da *Novy Golos* tarafından öteki, 1907'de, St. Petersburg'da, *Vestnik Znaniye* tarafından yayımlandı.)

1845 ilkyazında, Marks, Feuerbach üzerine tezlerini yazdı. (Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach* başlıklı broşüründe ek olarak yayınlanmıştır. Rusça bir çevirisi bulunmaktadır.)

1845-1847'de, Marks, *Vorwärts*, *Deutsche-Brüsseler-Zeitung*, (1847); *Westphälisches Dampfboot* (Bielefeld, 1845-48); *Der Gesellschaftsspiegel* (Elberfeld, 1846) gazetelerine, birçok makaleler yazdı. (Bunların çoğu, biraraya getirilmemiş, yeniden basılmamış ya da Rusçaya çevrilmemiştir.)

1847'de Marks, Proudhon'a karşı temel yapıtını, Proudhon'un

Sefaletin Felsefesi'ne yanıt olarak, *Felsefenin Sefaleti*'ni yazdı. Kitap, Brüksel ve Paris'te yayınlandı. (Rusçada, *Novy Mir*'in çıkardığı, biri G. Lvoviç, diğeri Alekseyeva, sonuncusu da Prosveşçeniye tarafından çevrilmiş ve hepsi de 1905-1906'da yayınlanmış olan üç baskı vardır.)

1848'de, Brüksel'de, *Serbest Ticaret Üzerine Konuşma* yayınlandı (Rusça çevirisi mevcuttur, bunu, Londra'da, Engels'in işbirliği ile yayınlanan ve sanırım, Avrupa'nın bütün dillerine ve diğer birkaç dile çevrilmiş ^[sayfa 47] olan ünlü *Komünist Partisi Manifestosu* izledi. (Bu yapıtın, 1905 ve 1906 yıllanna ait, Molot, Kolokol, Alekseyeva vb. tarafından çevrilmiş hemen hemen sekiz Rusça baskısı vardır, çoğuna elkonulmuştur. Bunlar çeşitli başlıklar altında çıktılar: *Komünist Manifesto*, *Sosyal Sınıflar ve Komünizm*, *Kapitalizm ve Komünizm*, *Tarih Felsefesi*. Hem bunun, hem de Marks'ın diğer yapıtlarının tam ve en doğru çevirileri, Emegün Kurtuluşu Grubunun dışarda yayınlanmış basımları arasında bulunabilir.)

1 Haziran 1848'den, 19 Mayıs 1849'a kadar, Köln'de, Marks'ın gerçekte baş yöneticiliğini yaptığı *Neue Rheinische Zeitung* yayınlandı. Marks'ın, günümüze kadar devrimci proletaryanın en iyi ve hâlâ aşılammış organı olarak kalan bu gazetede yayınlanmış olan makaleleri, tümüyle biraraya getirilmemiş ve yeniden basılmıştır. Bunların en önemlileri, *Literarischer Nachlass*'ın kapsamına alınmıştır. Bu gazetede basılmış olan *Ücretli Emek ve Sermaye* (1905 ve 1906'da, Kozman, Molot, Myagkov ve Voviç tarafından, dört Rusça basımı yapılmıştır) ve gene aynı gazeteden *Yönetimdeki Liberaller* (1906'da St. Petersburg'da Znaniye Yayınevi tarafından, ucuz kitaplar serisinden, 272 numaralı broşür olarak basılmıştır) tekrar tekrar broşür halinde çıkartılmıştır.

1849'da, Marks, Köln'de, *İki Siyasal Duruşma*'yı (Marks'ın basın yasasına aykırı davranmak ve hükümete karşı silahlı direniş çağrısında bulunmak suçlamasıyla yargıldığı ve bir jüri tarafından beraat ettirildiği duruşmada kendini savunurken yaptığı iki konuşma 1905 ve 1906'da çıkartılan ve Alekseyeva, Molot, Myagkov, Znaniye ve *Novy Mir*'e ait, beş basım halinde Rusça çevirileri mevcuttur),

1850'de, Hamburg'da, Marks, *Neue Rheinische Zeitung* dergisini, altı sayı çıkardı. Burada basılan en önemli makaleler, daha sonra, *Literarischer Nachlass*'ın kapsamına alınmıştır. Bunların içinde özellikle dikkate değer olanlar, 1895'te, Engels tarafından, *Fransa'da Sınıf Savaşmaları, 1848-1850* başlıklı bir broşür halinde tekrar basılan, makalelerdir. (Rusça çevirisi, M. Malih Kitaplığınca, 5960 numara ile basılmıştır; ayrıca, Bazarov ve Stepanov'un çevirdiği ve 1906'da, St. Petersburg'da Skirmunt tarafından yayınlanan *Toplu Tarihsel Çalışmalar*'da ve bir de *Yirminci*

Yüzyılın Düşünceleri ve Görüşleri St. Petersburg, 1912'de de mevcuttur.)

1852'de, New York'ta, Marks'ın, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i* başlıklı bir broşürü yayınlandı. (Yukarda adı geçen yayınlarda Rusça çevirisi mevcuttur).

Aynı yıl, Londra'da, *Enthüllungen über den Communistenprozess in Köln*, (Rusça çevirinin başlığı, *Komanyardların Köln Duruşması*, Halk Bilimi Kitaplığı, n° 43, St. Petersburg, 28 Ekim 1906) yayınlandı. [sayfa 48]

Ağustos 1851'den 1862'ye kadar,⁴⁵ Marks, *New York Tribune'e* düzenli olarak yazı verdi, buradaki makalelerin çoğu, imzasız, başyazı olarak çıktı. Bunların arasında en göze çarpanı, Marks ve Engels'in ölümünden sonra, Almanca olarak tekrar basılan bir dizi makaledir: *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim* (Bazarov ve Stepanov'un çevirdiği toplu yapıtlarda, bir Rusça çevirisi mevcuttur, ve sonra, 1905-06'da, Alekseyeva, *Obşçestvennaya Polza*, *Novy Mir*, *Vseobşçkaya Bilioteka* ve *Molot* tarafından çıkartılan, beş basım halinde, broşür biçiminde çıkmıştır). Marks'ın *Tribune'deki* makalelerinin bazıları, daha sonra, Londra'da, aynı broşürler halinde yayınlandı; örneğin, 1856'da yayınlanan Palmerton üzerine makale: *18. Yüzyılın diplomatik Tarihinin Açıklanması* (Liberal İngiliz Bakanlarının, sürekli olarak Rusya'ya rüşvet karşılığı bağılıkları konusunda), ve diğerleri. Marks'ın ölümünden sonra, kızı Eleanor Aveling, onun Doğu sorunuyla ilgili *Tribune* makalesinden bir kaçını *Doğu Sorunu* başlığı altında, 1897'de Londra'da yayınladı. Bir kısmı Rusçaya çevrilmiştir: *Savaş ve Devrim*, Sayı I, Marks ve Engels: *Yayınlanmamış Makaleler (1852, 1853, 1854)*, Harkov 1919 (*Düşüncemiz kitaplığı*).

1854'ün sonlarından itibaren ve 1855 yılı boyunca Marks, *Neue Oder-Zeitung'a* ve 1861-62'de Viyana gazetesi *Presse'e* katkıda bulundu. Marks'ın sayısız mektupları gibi, bu makaleler de toplanmıştır ve ancak birkaçı *Die Neue Zeit'ta* yeniden basılmıştır. Aynı durum, Marks'ın 1859 İtalya Savaşının diplomatik tarihi üzerine yazdığı *Das Volk* (Londra 1859) makaleleri için de geçerlidir.

1859'da, Marks'ın *Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı'sı* Berlin'de yayınlandı (Rusça çevirileri: Moskova 1896, Manuilov tarafından hazırlanmıştır; St. Petersburg 1907, Romyantsev tarafından çevrilmiştir).

⁴⁵ Engels, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* Band VI, s. 603'teki Marks üzerine makalesinde, ve Bernstein, *Encyclopaedia Britannica*, 1911, Onbeşinci Baskısına yazdığı Marks konusundaki makalesinde yanlışlıkla tarihleri 1853-60 olarak vermektedirler. Bkz: Marks ve Engels, *Briefwechsel*, 1913 baskısı.

1860'ta Marks'ın *Herr Vogt* başlıklı bir kitapçığı Londra'da yayınlandı.

1864'te, Marks tarafından yazılan *Uluslararası İşçi Birliğinin Çağrısı* Londra'da çıktı (Rusça çevirisi mevcuttur). Marks, Enternasyonal Genel Konseyinin sayısız manifestolarının, çağrılarının ve kararlarının yazarı idi. Bu malzeme tahlil edilmiş ya da hatta derlenmiş olmaktan çok uzaktır. Bu çalışmaya ilk yaklaşım, Gustav Jaevkh'in Marks'ın birkaç mektubunu ve karar taslaklarını içeren [sayfa 49] *Die Internationale* başlıklı kitabıdır (Rusça çevirisi: St. Petersburg 1906, *Znaniye* Yayınevi). Genel Konseyin Paris Komünü Üzerine Söylevi, Marks tarafından yazılmış olan Enternasyonale ait belgelerdendir. Bu belge, 1871'de, Londra'da *Fransada İç Savaş* başlıklı bir kitapçık halinde çıktı (Rusça çeviriler: Lenin tarafından hazırlanmış olan bir çeviri *Molot* Yayınevi ve diğerleri).

1862 ve 1874 arasında Marks, Enternasyonalin bir üyesi olan Kugelman'la mektuplaştı (iki Rusça çeviri: biri Goihbarg adlı birine ait, öteki Lenin tarafından hazırlanmış).

1867'de Marks'ın temel yapıtı *Kapital: Ekonomi Politğin Eleştirisi*, Birinci Cilt, Hamburg'da çıktı. İkinci Cilt 1885'te ve Üçüncü Cilt 1894'te, Marks'ın ölümünden sonra Engels tarafından yayınlandı. Rusça çevirileri: Birinci Cilt, beş baskı halinde (ikisi Danielson'un çevirisi olarak, 1872 ve 1898; diğer ikisi E. A. Gurvich ve L. M. Zak'ın çevirisi olarak ve Struve'nin basıma hazırlamasıyla; 1. baskı - 1899, 2. baskı - 1905; bir diğeri ise Bazarov ve Stepanov'un basıma hazırlamasıyla). İkinci ve Üçüncü ciltler Danielson'un çevirisi olarak, (pek yeterli değildir) ve, bir de Bazarov ve Stepanov'un basıma hazırlamasıyla (bu daha iyidir) çıktı.

1876'da Marks, Engels'in *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft (Anti-Dühring)* adlı yapıtının yazılmasına katkıda bulundu; tüm çalışmanın elyazmasını gözden geçirdi ve ekonomi politğin tarihi üzerine bütün bir bölüm yazdı.

Marks'ın aşağıdaki yapıtları ölümünden sonra yayınlanmıştır:

Gotha Programının Eleştirisi (St. Petersburg 1906, ve *Die Neue Zeit*'ta Almanca olarak, 1890-1891, sayı 18);

*Değer, Fiyat ve Kâr*⁴⁶ (26 Haziran 1865'te verilen bir konferans;

Die Neue Zeit, XVI, 1897-1898; Rusça çevirileri, *Molot*, 1906, ve Lvoviç 1905, tarafından çıkarılmıştır);

Aus dem literarischen Nachlass Von Karl Marks Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle, üç cilt, Stuttgart 1962 (Rusça çevirisi, Akselrod ve diğerleri tarafından basıma hazırlanmıştır, 2 cilt, St. Petersburg 1908:

⁴⁶ Daha sonra *Ücret, Fiyat ve Kâr* olarak yayınlandı. -Sol Yayınları.

Birinci Cilt, ayrıca E. Gurviç tarafından da basıma hazırlanmıştır, Moskova 1907. Aynı olarak yayınlanan, Lassalle'in Marks'a yazdığı mektuplar *Litterarischer Nachlass*'a dahil edilmiştir);

K. Marks'ın F. Engels'in ve Başkalarının F.A. Sorge'ye ve Başkalarına Mektupları (Rusçada iki basım, biri Akselrod tarafından hazırlanmış, öteki Lenin'in önsözü ile Dauge tarafından yayınlanmıştır);

Kapital'in dördüncü cildinin elyazması olan ve Kautsky tarafından yayınlanan *Theorien über den Mehrwert [Artı-Değer Teorileri]*, dört bölümlü [sayfa 50] üç cilt, Stuttgart 1905-10. (Yalnızca birinci cilt Rusçaya çevrilmiştir; üç basım; St. Petersburg 1906; Plehanov tarafından basıma hazırlanmıştır; Kiev 1906, Jeleznot tarafından basıma hazırlanmıştır ve Kiev, 1907, Tuçapski tarafından basıma hazırlanmıştır.) 1913'te *Marks-Engels Yazışmaları*'nın dört büyük cildi Stuttgart'ta yayınlandı, bunlardan I, Eylül 1844 ve 10 Ocak 1883 arasında yazılmış olan 386 mektubu içeriyor ve Marks'ın biyografisinin ve görüşlerinin incelenmesi için çok değerli bir malzeme yığını sağlıyordu.

1917'de, Marks ve Engels'in yapıtlarının iki cildi çıktı, bunlar 1852-62 dönemine ait makalelerini içeriyordu (Almanca).

Marks'ın yapıtlarının bu listesini bitirirken, çoğunlukla *Die Neue Zeit, Vorwärts* ve öteki Almanca sosyal-demokrat yayınlarda çıkan daha kısa makalelerinin ve mektuplarının sayılmadığını belirtmek gerek. Marks'ın Rusça çevirilerinin listesi de, özellikle 1905-1906'da çıkan kitapçıklar açısından, kuşkusuz tamam değildir.

Marks ve marksizm üzerine olan yazın çok geniştir. Yalnızca en önde gelenlerine değineceğiz ve yazarları üç ana gruba ayıracağız: önemli sorunlarda Marks'ın görüşüne bağlı kalan marksistler; özünde marksizme düşman olan burjuva yazarları; ve marksizmin bazı temellerini kabul ettiklerini öne sürerlerken, aslında onun yerine burjuva kavramları koyan revizyonistler. Narodniklerin Marks'a karşı tutumu revizyonizmin özellikle bir Rus türü sayılmalıdır.

Werner Sombart, *Ein Beitrag zur Bibliographie des Marxismus (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, XX, 2. Heft.*⁴⁷ 1905, s. 413-430), adlı yapıtında tamam olmaktan çok uzak bir liste halinde üç yüz kadar başlık verir. Gerek *Die Neue Zeit* –1883-1907 ve devamı– dizininde, gerekse Jozef Stammhammer'in *Bibliographie des Sozialismus und Kommunismus*, Bd. I-III⁴⁸ Jena (1893-1909) başlıklı yapıtında daha

⁴⁷ "Marksizm Bibliyografyasına Bir Katkı", *Toplumsal Bilim ve Toplumsal Politika Arşivi*, c. 20, kitap 2'de yayınlandı. -Ed.

⁴⁸ Sosyalizm ve Komünizm Bibliyografyası, c. 1-3. -Ed

fazlası bulunabilir. Marksizm üzerine ayrıntılı bir bibliyografya için ayrıca Bibliographie der Sozialwissenschaften'e bakınız. Berlin, Jahrgang I, 1905 u. ff..⁴⁹ Ayrıca da N. A. Rubakin'in *Kitaplar Arasında* adlı yapıtına bakınız (cilt 2, 2. basım). Burada yalnızca en önemli bibliyografyalara değiniyoruz. Maks'ın biyografisi konusunda her şeyden önce, Friedrich Engels'in 1878'de Brunswick'te Bracke tarafından [sayfa 51] yayınlanan *Volkskalender*'deki⁵⁰ ve *Handwörterbuch der Staats-wissenschaften*, Bd. 6,9.600-03'teki⁵¹ makalelerine dikkat çekilmelidir; W. Liebknecht, *Karl Marks Zum Gedächtniss*⁵² Nuremberg 1896; Lafargue, *Karl Marks Persönliche Erinnerungen*;⁵³ W. Liebknecht, *Karl Marks*, 2. Baskı, St. Petersburg 1906; P. Lafargue *Karl Marks'a Ait Anıların*, Odessa 1905 (orijinali için bkz: *Die Neu Zeit*, IX, 1); *Karl Marks: Anısına*, St. Petersburg 1908, 410 sayfa, Y. Nevzorov, N. Rojkov, V. Bozarov, Y. Steklov, A. Finn-Yenotayevsky, P. Romyantsev, K. Renner, H. Roland-Holst, V. Ilyin, R. Luxemburg, G. Zinovjev, Y. Kamenev, P. Orlovski, M. Taganski'ye ait makalelerin bir derlemesi; Franz Mehring, *Karl Marks*. Marks'ın, Amerikan sosyalisti Spargo tarafından İngilizce olarak yazılmış olan geniş biyografisi (John Spargo *Karl Marks, His Life and Work*, London 1911) yeterli değildir. Marks'ın eylemlerinin genel bir gözden geçirmesi için ise Karl Kautsky'nin *Die Historische Leistung von Karl Marks. Zum 25 Todestag des Meisters*⁵⁴ başlıklı yapıtına bakınız, Berlin 1908. Bu yapıtın Rusça çevirisi *Karl Marks ve Tarihsel Önemi* başlığını taşımaktadır, St. Petersburg 1908. Ayrıca Clara Zetkin'in *Karl Marks und sein lebenswerk*⁵⁵ başlıklı popüler broşürüne de bakınız (1913). Marks'a ait anılar: *Vestnik Yevropi*'de Annenkov'un anıları, 1880 n° 4 (aynca *Anılar*'ında Cilt 3, *Olağanüstü Bir Onyıl*, St. Petersburg 1882); *Ruskoye Bogalstvo*, 1906, n° 12'de Karl Schurz'un anıları; *Vestnik Yevropi*, 1909, n° 6 ve devamında M. Kovalevski'nin anıları.

Marksist felsefe ve tarihsel materyalizm konusunda en iyi açıklamayı G. V. Plehanov vermiştir, *Yirmi Yıl*, St. Petersburg 1909, 3. baskı; *Savunmadan Saldırıya*, St. Petersburg 1910; *Marksizmin Temel Sorunları*, St. Petersburg 1908; *Eleştirmenlerimin Bir Eleştirisi*, St.

⁴⁹ *Toplumsal Bilimler Bibliyografyası*, Berlin, yayının ilk yılı, 1905 ve onu izleyen yıllar. -Ed

⁵⁰ *Halk Günlüğü*. -Ed.

⁵¹ *Politik Bilimler Sözlüğü*, c. 6, s. 600-603. -Ed

⁵² W. Liebknecht, *Karl Marx Bibliyografik Anılar*. -Ed

⁵³ Paul Lafargue, *Marks'ın Kişisel Anıları*. -Ed

⁵⁴ Karl Kautsky, *Karl Marks'ın Tarihsel Katkısı, Ustanın Ölümünün Yirmibeşinci Yıldönümü Üzerine*. -Ed

⁵⁵ Clara Zetkin, *Karl Marks ve Mesleği*. -Ed.

Petersburg 1906; *Birci Tarih Görüşününün Gelişmesi*, St. Petersburg 1908 ve diğer yapıtları. Antonio Labriola, *Materyalist Tarih Görüşü Üzerine* [Rusça], St. Petersburg 1898; ayrıca *Tarihsel Materyalizm ve Felsefe*, St. Petersburg 1906; Franz Mehring, *Tarihsel Materyalizm Üzerine* [Rusça] (*Prosvetçeniyeye ve Molot'a* ait iki baskı), St. Petersburg [sayfa 52]

1906 ve *Lessing Efsane* [Rusça], St. Petersburg 1908 (Znaniye); ayrıca bakınız Charles Andler (marksist değildir), *Komünist Manifesto. Tarih, Giriş Yorumlar* [Rusça], St. Petersburg 1906, ayrıca bakınız *Tarihsel Materyalizm*, St. Petersburg 1908, Engels, Kautsky, Lafargue ve daha birçoklarına ait makalelerden oluşan bir derleme; L. Akselrod, *Felsefi Taslaklar, Tarihsel Materyalizmin Felsefi Eleştirmenlerine Bir Yanıt*, St. Petersburg 1906. Dietzgen'in marksizmden başarısız sapmalarının özel bir savunması, E. Untermann'ın *Die Logischen Mängel des engeren Marxismus*⁵⁶ adlı yapıtında bulunabilir, Münih 1910, 753 sayfa (geniş ama pek ciddi olmayan bir çalışma). Hugo Riekes'in, *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 62, Jahrgang, 1096, 3. Heft, s. 407-32'deki *Die Philosophische Wurzel des Marxismus*⁵⁷ başlıklı çalışması, marksist görüşlerin bir muhalifi tarafından yazılmış, materyalizm açısından bu görüşleri bütünlüğünü gösteren ilginç bir çalışmadır. Benno Erdmann'ın *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft (Schmollers Jahrbuch)*, 1907, 3. Heft, s. 156'daki, *Die Philosophischen Voraussetzungen der materialistischen Geschichtsauffassung*⁵⁸ başlıklı çalışması Marks'ın felsefi materyalizmin bazı temel ilkelerinin çok yararlı bir formülasyonu ve bugünkü kantçılık ve genel olarak bilmesinlercilik açısından ona karşı ileri sürülen iddiaların bir özetidir. Rudolph Stammler (kantçı), *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*,⁵⁹ 2. baskı, Leipzig 1906; Woltman (gene bir kantçı), *Tarihsel Materyalizm* (Rusça çevirisi, 1901); Vorländer (gene bir kantçı) *Kant ve Marks* [Rusça], St. Petersburg 1909. Ayrıca bir yanda A. Bogdanov, V. Bazarov ve diğerleri öte yandan ise V. İlyin⁶⁰ arasındaki polemige de bakınız. (Birincilerin görüşleri *Marksizm Felsefesinin Bir Özeti*, St. Petersburg 1908; A. Bogdanov, *Büyük Bir Fetişizmin Çöküşü*, Moskova 1909 ve diğer yapıtlarda, V. İlyin'in görüşleri ise *Materyalizm ve Ampiryo-*

⁵⁶ E. Untermann, *Dar Marksizmin Mantıksal Kusurları*. -Ed.

⁵⁷ Hugo Riekes, "Marksizmin Felsefi Kökleri", *Bütün Siyasal Bilimler Dergisi*, 62'nci yayın yılı, 1906, s. 407-37 -Ed.

⁵⁸ Benno Erdmann, "Tarihin Materyalist Anlayışının Felsefi Varsayımları" *Yasama, Yönetim ve Ulusal Ekonomi Yılığında (Schmoller Yılığında)*, 1907, Kitap 3, s. 1-56. -Ed.

⁵⁹ Rudolph Stammler, *Tarihin Materyalist Anlayışına Göre İktisat ve Yasa* -Ed.

⁶⁰ V. İlyin, V. İ. Lenin'in yazınsal takma adlarından biri. -Ed.

kritisizm, Moskova 1909'da mevcuttur.) Tarihsel materyalizm ve ahlak üzerine: Karl Kautsky, *Ahlak ve Materyalist Tarih Anlayışı*, [sayfa 53]

St. Petersburg 1906 ve Kautsky'nin birçok başka yapıtı; Louis Boudin, *Bugünkü Eleştiriler Işığında Karl Marks'ın Teorik Sistemi*, V. Zaluskiç'in editörlüğü altında İngilizce'den çevrilmiştir, St. Petersburg 1908; Hermann Gorter, *Derhistorische Materialismus*,⁶¹ 1909. Marksizme karşı olanların yapıtlarından Jugan-Baronovski'nin *Marksizmin Teorik Temelleri'ni*, St. Petersburg 1907; S. Prokopoviç'in *Marks'ın Bir Eleştirisi'ni*, St. Petersburg 1901; Hammacher'in *Das Philosophisch-ökonomische System des Marxismus*⁶² adlı yapıtını, Leipzig 1910 (730 sayfa, alıntılar derlemesi); Werner Sombart'ın *Sosyalizm ve Ondokuzuncu Yüzyılda Sosyal Hareketi'ni* [Rusça], St. Petersburg; Marks Adler'in (kantçı) *Kausaität und Teleologie*, Viyana 1909; *Marks Studien* ve gene aynı yazarın *Marks als Denker* adlı yapıtları⁶³ sayabiliriz.

Hegelci bir idealist olan Ciovanni Gentile'in *La filosofia di Marks*⁶⁴ Pisa 1899, başlıklı kitabı da dikkate değer. Yazar, genellikle kantçıların, pozitivistlerin vb. dikkatinden kaçan Marks'ın materyalist diyalektiğinin bazı önemli yönleri üzerinde durmaktadır. Gene bunun gibi: Lévy'nin *Feuerbach'ı*, Marks'ın esas felsefi öncellerinden biri hakkında bir çalışmadır. Marks'ın bazı yapıtlarından alıntılardan oluşan yararlı bir derleme de Çemişevski'nin *Bir Marksistin Not Defteri'nde* bulunabilir, St. Petersburg (*Dyelo*), 1908. Marks'ın ekonomik öğretisi üzerine aşağıdaki kitaplar dikkate değer: Karl Kautsky, *Karl Marks'ın Ekonomik Öğretileri* (Rusça pek çok basımı vardır), *Tarım Sorunu, Erfurt Programı* ve pek çok broşür. Ayrıca bkz: Edvard Bernstein, *Marks'ın Ekonomik Öğretisi, Kapital'in Üçüncü Cildi* (Rusça çeviri, 1905); Gabriel Deville, *Kapital (Kapital'in birinci cildinin açıklaması, Rusça çeviri 1907)*. Tarım sounu konusunda, marksistler arasındaki, revizyonizm denen şeyin bir temsilcisi Edvard David'dir, *Sosyalizm ve Tarım* (Rusça çeviri, St. Petersburg 1902). Revizyonizmin bir eleştirisi için ise, V. İlyin, *Tarım Sorunu*, I. Kısma bakınız, St. Petersburg 1908. Ayrıca V. İlyin aşağıdaki kitaplarına bakınız: *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, 2. baskı, St. Petersburg 1908; *Ekonomik Denemeler ve Makaleler*, St. Petersburg 1899; *Tarımda Kapitalizmin Gelişme Yasaları Üzerine Yeni Veriler*, Kitap 1, 1917. Fransa'daki tarımsal ilişkilere ait en son verilere Marks'ın görüşlerinin bazı sapmalarla

⁶¹ Hermann Gorter, *Tarihsel Materyalizm*. -Ed.

⁶² Hammacher, *Marksizmin Felsefi-İktisadi Sistemi*. -Ed.

⁶³ Marks Adler, *Nedensellik ve Erekbilim ve Düşünür Olarak Marks*, -Ed.

⁶⁴ Giovanni Gentile, *Marks'ın Felsefesi*. -Ed.

uygulanması Compère-Morel'in *La question agraire et le* [sayfa 54] *socialisme en France*'ında⁶⁵ bulunabilir, Paris 1912, 455 sayfa. Marks'ın ekonomik görüşlerinin, ekonomik yaşamın son görüngülerine uygulanarak daha da gelişmiş hali için Hilferding'in *Finans Kapital*'ine [Rusça], St. Petersburg 1911, bakınız (Yazanın değer teorisine ilişkin görüşlerindeki önemli hatalar Kautsky'nin "*Gold, Papier und Ware*" – "Altın, Kağıt Para ve Metalar" – başlıklı makalesinde düzeltilmiştir, *Die Neue Zeit*, XXX, 1; 1912, s. 837 ve 866) ve ayrıca V. İlyin'in *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, 1917; başlıklı yapıtına bakınız. Pyotr Maslov, Tanım Sorunu'nda (iki cilt) ve *Ekonomik Gelişmenin Teorisi*'nde bulunabilir, *Die Neue Zeit*, XXIX, 1, 1911.

Burjuva profesörler arasında pek yaygın olan marjinal fayda teorisi denen teori açısından Marks'ın ekonomik öğretisinin bir eleştirisi aşağıdaki yapıtlarda bulunmaktadır: Böhm-Bawerk, *Zum Abschluss des Marksschen Systems*⁶⁶ (Berlin 1896, *Staatswiss. Arbeiten, Festgabe für K. Kries*'de), Rusça çevirisi, St. Petersburg 1897. *Marks'ın Teorisi ve Eleştirisi* ve ayrıca *Kapital und Kapitalzins*, 2. baskı, iki cilt Innsbruck, 1900-1902 (Rusça çevirisi, *Kapital ve Kârlar*, St. Petersburg 1909). Ayrıca bkz: Riekes, *Wert und Tauschwert* (1899),⁶⁷ von Bortkiewicz, *Wertrechnung und Preisrechnung im Marksschen System (Archiv für Sozialwissenschaft, 1906-1907)*;⁶⁸ Leo von Buch, *Über Die Elemente der politischen Ökonomie. 1. Th. Die Intensität d. Arbeit, Wert u. Preis*⁶⁹ (Rusça da yayınlanmıştır). Marksist açıdan Böhm-Bawerk'in eleştirisinin bir tahlili için Hilferding'in *Böhm Bawerks Marks Kritik*'ine⁷⁰ (*Marks-Studien*, 1. Band, Vienna, 1904) ve *Die Neue Zeit*'ta yayınlanmış olan daha kısa makalelere bakınız.

Marksizmin yorumunda ve gelişmesinde iki temel akım – "revizyonist" ve radikal ("ortodoks") – ile ilgili olarak bkz: Edvard Bernstein'in *Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (Almanca orijinali, Stuttgart 1899; Rusça çevirisi: *Tarihsel Materyalizm*, St. Petersburg 1901 ve *Toplumsal Sorunlar*, Moskova 1901); ayrıca bkz: *Tarihten ve Sosyalizmin Teorisinden* başlıklı yapıtı, St. Petersburg 1902. Bernstein'a bir yanıt, Karl Kautsky'nin [sayfa 55]

⁶⁵ Compère-Morel, *Fransa'da Tarım Sorunu ve Sosyalizm*. -Ed.

⁶⁶ Böhm-Bawerk, *Karl Marks ve Sisteminin Sonucu*. -Ed.

⁶⁷ Riekes, *Değer ve Değişim Değeri*, (1895). -Ed.

⁶⁸ Von Bortkiewicz, *Marksçı Sistemde Değerin Hesaplanması ve Fiyatın Hesaplanması (Toplumsal Bilimler Arşivi 1906-07)*. -Ed.

⁶⁹ Leo von Buch, *Ekonomi Politikin Öğeleri Üzerine, Emeğin Yeğlinliği, Değer ve Fiyat*. -Ed.

⁷⁰ Hilferding, *Böhm-Bawerk'in Marks'ı Eleştirisi*. -Ed.

Bernstein und des sozialdemokratische Programm'ında (Almanca orijinali, Stuttgart 1899, dört baskı halinde Rusça çevirisi; 1905-1906). Fransız marksist yazını için bkz. Jules Guesde, *Quatre ans de lutte des classes, En garde; ve Questions d'hier et d'aujourd'hui* (Paris 1911);⁷¹ Paul Lafargue, *Le déterminisme économique de K. Marks* (Paris 1909);⁷² Anton Pannekoek, *Zwei Tendenzen in der Arbeiterbewegung*.⁷³

Marksist sermaye birikimi teorisi üzerine Rosa Luxemburg'un yeni bir yapısı vardır, *Die Akkumulation des Kapitals* (Berlin 1913),⁷⁴ ve onun Marks'ın teorisini yanlış yorumlamasına ilişkin bir tahlili de Otto Bauer yapmıştır. *Die Akkumulation des Kapitals* (*Die Neue Zeit*, XXX, 1, 1913, s. 831 und 862).⁷⁵ Ayrıca bkz: *Vorwärts*'de Eckstein ve 1913 yılında *Bremer Bürger-Zeitung*'da Pannekoek.

Marksizm üzerine eski Rus yazınından şu aşağıdakileri belirtmek gerek: B. Çiçerin, "Alman Sosyalistleri", Bezobrazov'un *Siyasal Bilim Derlemesi*'nde, St. Petersburg 1888 ve *Siyasal Doktrinler Tarihi*, Kısım 5, Moskova 1902,156 sayfa; yukardakine Zieber tarafından verilen bir yanıt, "Bay Çiçerin'in Gözlükleriyle Alman İktisatçıları", *Toplu Yapıtlar*'ında, c. 11, St. Petersburg 1900; L. Slonimski, *Karl Marks'ın Ekonomik Öğretisi*, St. Petersburg 1898; N. Zieber, *Sosyal Ekonomik Araştırmalarında David Ricardo ve Karl Marks*, St. Petersburg 1885 ve iki ciltlik *Toplu Yapıtlar*'ında St. Petersburg 1900. Ayrıca J. Kaufmann'ın (J.K.-n) 1872 *Vestnik Yevropi*, 1872, n° 5'te *Kapital* üzerine bir gözden geçirmesi – bu makale, Marks'ın Kapital'in ikinci baskısına ekinde J. K.-n'in savlarını diyalektik-materyalist yönteminin doğru bir açıklaması olarak kabul etmiş ve aktarmış olması gerçeğiyle dikkati çekmektedir.

Marksizm konusunda Rus Narodnikleri –N. K. Mihavlovski– *Rus-skoye Bogatsitvo*'da, 1894, n° 10 ve 1895, n° 1 ve 2; ayrıca *Toplu Yapıtlar*'ında yeniden basılmış olan P. Struve'nin *Eleştirel Notlar*'ı (St. Petersburg 1894) üzerine görüşler. Mihaylovski'nin görüşleri marksist [sayfa 56] bir açıdan, K. Tulin (V. İlyin) tarafından *Ekonomik Gelişmemizi Niteleyen Veriler*'inde tahlil edilmiştir (St. Petersburg 1895, sansür tarafından yok edilmiştir), sonradan V. İlyin'in *Oniki Yıl Boyunca*'sında yeniden basılmıştır, St. Petersburg 1908. Diğer narodnik yapıtlar: V. V., *Siyaset Çiz-*

⁷¹ Jules Guesde, *Sınıf Mücadelesinin Dört Yılı, Dikkat! Günün Sorunları*, Paris 1911. -Ed.

⁷² Paul Lafargue, *İktisadi Belirlenimcilik. Karl Marks'ın Tarihsel Yöntemi*, Paris 1909.-Ed.

⁷³ Anton Panliekoek, *Emek Hareketinde İki Eğilim*. -Ed.

⁷⁴ Rosa Luxemburg, *Sermayenin Birikimi*, Berlin 1913.-Ed.

⁷⁵ Otto Bauer, *Sermayenin Birikimi*, (*Die Neue Zeit*, XXX, 1, 1913, s. 831 ve 862). -Ed.

gilerimiz, St. Petersburg 1892 ve *Yetmişlerden Yirminci Yüzyıla*, St. Petersburg 1907; Nikolay'un, *Reform Sonrası Toplumsal Ekonomimizin Özeti*, St. Petersburg 1893; V. Çernov, *Marksizm ve Tarım Sorunu*, St. Petersburg 1906 ve *Felsefi ve Sosyolojik Denemeler*, St. Petersburg 1907.

Narodniklerin yanısıra şu aşağıdakilere de değinebiliriz: N. Karayev, *Tarihsel Materyalizmin Üzerine Eski ve Yeni Denemeler*, St. Petersburg 1896, 1913'te *Ekonomik Materyalizmin Bir Eleştirisi* başlığı altında 2. baskı; Masarik, *Marksizmin Felsefi ve Sosyolojik Temelleri* [Rusça], Moskova 1900; Croce, *Tarihsel Materyalizm ve Marksçı İktisat* [Rusça], St. Petersburg 1902.

Marks'ın görüşlerinin doğru bir değerlendirmesi için, onun en yakın düşünce ve çalışma arkadaşı Friedrich Engels'in yapıtlarını tanımak gerekir. Engels'in tüm yapıtlarını hesaba katmadan marksizmi anlamak ve sunmak olanaksızdır.

Anarşizm açısından Marks'ın bir eleştirisi için bkz: V. Çerkezov, *Marksizmin Öğretileri*, iki bölüm, St. Petersburg 1905; V. Tucker, *Bir Kitabın Bedeli* [Rusça], Moskova 1907; Sovel (sendikalist), *Modern Ekonominin Toplumsal İncelemeleri*, Moskova 1908 [sayfa 57]

AÇIKLAYICI NOTLAR

^[1] Lenin, *Granat Ansiklopedik-Sözlük* için yazmayı amaçladığı “Karl Marx” makalesine, 1914 ilkyazında Pronin (Galiçya)’de başladı ve Kasım 1914’te Bem’de tamamladı. Bir kitapçık olarak yayınlanan bu makalenin 1918 baskısının “Önsöz”ünde, Lenin makalenin 1913 yılında yazıldığını anımsadığını söyler.

Makale, 1915’te, *Sözlük*’te, V. İ. Lenin imzasıyla yayımlandı ve makaleye bir de “Marksizm Bibliyografyası” eklendi. Sansür yüzünden *Sözlük*’ün yayımcıları, “Sosyalizm” ve “Proletarya’nın Sınıf Mücadelesinin Taktikleri” adlı iki bölümü yazıdan çıkardılar ve metinde bir dizi değişiklik yaptılar.

1918’de *Priobi* Yayınevi, makalenin özgün metnini, Lenin’in özel olarak bu makale için yazdığı bir önsözle birlikte ayrı bir kitapçık olarak yayınladı, ama “Marksizm Bibliyografyası“ eki kitapçıkta yoktu.

Makale, elyazmalarına uygun olarak tümüyle ilk kez RKPMK Lenin Enstitüsü tarafından *Marx-Engels Marksizm* derlemesi içerisinde 1925 yılında yayımlandı. -7

^[2] *Komünist Birlik* –1847 yazında Londra’da kurulan devrimci proletaryanın birinci uluslararası örgütü. Birliğin örgütleyicileri ve liderleri Birliğin talimatıyla, *Komünist Partisi Manifestosu*’nun yazarları, Marx ve Engels idi. Birlik, burjuvaziyi alaşağı etmeyi, eski burjuva toplumunu sınıf karşıtlıklarıyla birlikte ortadan kaldırmayı ve sınıfsız ve özel mülkiyeti olmayan yeni bir toplumu kurmayı amaçlıyordu.

1852 Kasımına kadar süren varlığı sırasında, proleter devrimcilerin eğitim merkezi olarak, proletarya partisinin çekirdeği olarak ve Uluslararası İşçi Birliğinin (Birinci Enternasyonalin) öncüsü olarak önemli bir rol oynadı. Onun

tarihi, Engels'in "Komünist Birliğin Tarihi Üzerine" adlı makalesinde ele alınmıştır .(Bkz: Marx and Engels, *Collected Works*, Moskova 1962, c. 11, s. (338-57).) -13

[3] Şubat 1848'deki Fransız burjuva devrimi. - 14

[4] Mart 1848'de başlayan Almanya ve Avusturya'daki burjuva devrimi. - 14

[5] Küçük-burjuva partisi ("La Montagne") tarafından, Cumhurbaşkanının ve Yasama Meclisi çoğunluğunun 1848 Anayasasını çiğnemesini protesto etmek üzere Paris'te düzenlediği bir halk gösterisi. Göstericiler dağıtılmıştı. -14

[6] Marx'ın bonapartçı ajan K. Vogt tarafından yazılan iftira dolu uydurması "Allgemeine Zeitung'a Karşı Davam"a yanıt olarak yazdığı *Herr Vogt* kitapçığı. -14

[7] *Uluslararası İşçi Birliği Açılış Söylevi*. -14

[8] *Restorasyon*, 1792 Fransız burjuva devrimi ile devrilen Burbon hanedanının iktidarını yeniden kurduğu, Fransız tarihinde bir dönem (1814-30). -24

[9] *Marjinal fayda teorisi*, marksist emek-değer teorisine karşı olarak geçen yüzyılın sonunda Avusturya okulu denilen akım tarafından ileri sürülmüştür. Bu Avusturya okulu, kaba ekonomi politığın bir türünü öğütüyordu, ama öteki temsilcilerinden farklı olarak metan değerini yalnızca onun yararlılığı ile değil aynı zamanda, enaz acil olan gereksinimleri karşılayan mevcut malların son (marjinal) birimlerinin yararlılığı ile de belirlemiştir. Marjinal fayda teorisi Avusturya okulunun bütün öteki iktisadi ve felsefi görüşleri gibi, kapitalist sömürünün gerçek niteliğinin üstünü örtme aracı olarak kullanılmıştı. -32

[10] *Die Neue Zeit* ("Yeni Zamanlar"), 1833'ten 1923'e kadar Stuttgart'ta yayınlanan Alman Sosyal-Demokrat Partisinin teorik bir dergisi. Yayıncısı Kautsky idi ve Ekim 1917'de Kautsky'nin yerine Cunow geçti. Marx ve Engels'in birçok çalışmalarını yayınlayan ilk dergi idi.

Engels, yayıncılara, çalışmalarında, marksizmden sık sık sapmalarını eleştirerek öğütler vermişti.

Engels'in, 1895'te ölümünden sonra, dergi Bernstein'in marksizme karşı revizyonist bir haçlı seferini başlatan bir dizi makalesini, *Sosyalizmin Sorunları*'nı da içeren revizyonist makaleleri yayınlamayı alışkanlık haline getirdi. Birinci Dünya Savaşı sırasında dergi, sosyal-şovenleri destekleyerek merkezci bir yol izledi. -41

[11] 1815'ten itibaren, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın ortaklaşa denetim altına aldıkları Krakov Cumhuriyeti'ndeki ulusal kurtuluş demokratik ayaklanması. Ayaklanmacılar, feodal yükümlülükleri ortadan kaldıran ve karşılığı ödenmeden köylülere toprağın geri verileceğini vaadeden bir bildiri yayınlayan bir Ulusal Hükümet kurdular. Hükümet öteki bildirilerinde artan ücret oranlarıyla ulusal iş atölyeleri açtığını ve bütün yurttaşlara eşitlik getirdiğini ilan etti. Kısa bir süre sonra ayaklanma bastırıldı. -44

[12] *Junker* – Prusyalı soylu toprak sahibi. -46

[13] *Sosyalistlere-Karşı Yasa* – Almanya'da 1878'de Bismarck hükümeti tarafından işçi sınıfı ve sosyalist hareketle mücadele etmek için hazırlandı ve yürürlüğe kondu. Yasa bütün sosyal-demokrat örgütleri, yığın niteliği taşıyan

işçi sınıfı birliklerini, işçi sınıfı basınına yasaklıyor, sosyalist yazıların toplatılması konusunda hükümler koyuyordu. Sosyal-demokratlar hakkında kovuşturmalar açılabilir ve ülkeden çıkarılabilir. Ne var ki, bu baskı önlemleri kendisini yeraltı çalışmalarına uyarlayan Sosyal-Demokrat Partiyi yıkamadı. Merkez organı *Sotsial-Demokrat* dışarda basılıyor, parti kongreleri düzenli bir şekilde dışarda yapılıyor. Ülke içindeki sosyal-demokrat örgütler ve gruplar yeraltında çalışıyorlar ve Gizli Merkez Komitesinin denetimi altında faaliyet gösteriyorlardı. Aynı zamanda parti, yığınlarla bağlarını güçlendirmek için çeşitli legal yollara başvuruyordu ve etkisi giderek artıyordu. 1878-1890 yılları arasında Reichstag seçimlerinde aldığı oy sayısı üç kat artmıştı. Marx ve Engels Alman sosyal-demokratlarına büyük yardımlarda bulundular, 1890'da halk yığınlarının baskısı ve emekçi hareketinin hızlanmasıyla, bu yasa yürürlükten kaldırıldı. -46